

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA FARMACIJO

VIDA VALIČ FABČIČ (VALIČ)

**ZAVETNIKA LEKARNIŠTVA SVETA KOZMA IN DAMJAN
V SLOVENSKI UMETNOSTI**

THE PATRON SAINTS OF PHARMACY, STS. COSMAS AND DAMIAN IN
SLOVENIAN ART

UNIVERZITETNI ŠTUDIJSKI PROGRAM FARMACIJA

Ljubljana, 2014

Diplomsko nalogo sem opravljala na Fakulteti za farmacijo Univerze v Ljubljani pod mentorstvom izr. prof. dr. Aleša Obreze, mag. farm. in somentorstvom izr. prof. dr. Janeza Vodičarja SDB.

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem izr. prof. dr. Alešu Obrezi za zanimivo temo, veliko mero potrpljenja in razumevanja, za prave usmeritve, koristne nasvete, spodbudne besede in hitre odgovore pri pripravi diplomskega dela.

Hvala izr. prof. dr. Janezu Vodičarju za drugačen pogled na temo diplomskega dela.

Rada bi se zahvalila vsem duhovnikom, mežnarjem, ključarjem in gospodinjam, ki so me pospremili do cerkva in mi dovolili fotografirati. Hvala vsem prijateljem, znancem in tudi neznancem, ki so bili pripravljene fotografirati upodobitve in/ali fotografije dovolili uporabiti.

Mojim staršem, tašči in tastu se zahvaljujem za varstvo hčerk med pripravo diplomskega dela. Posebna hvala očetu tudi za pomoč pri pregledovanju velikega števila knjig in spremstvo pri fotografiranju, mojima bratoma pa za hiter tečaj urejanja fotografij in besedil.

Hvala mojima hčerkama Manici in Zali, da sta se sprijaznili s stavkom »Mama mora pisati diplomu.«, kljub temu da še ne razumeta, kaj to pomeni. Kot zadnjemu, a zame najpomembnejšemu prijatelju, se zahvaljujem možu Dejanu. Za vse spodbude, družbo pri »križarjenju« po Sloveniji in pomoč pri fotografiranju upodobitev.

Izjava

Izjavljam, da sem diplomsko delo samostojno izdelala pod vodstvom mentorja izr. prof. dr. Aleša Obreze, mag. farm. in somentorja izr. prof. dr. Janeza Vodičarja SDB.

VSEBINA

1	UVOD	1
2	NAMEN IN METODE DELA.....	6
3	REZULTATI.....	7
3.1	AJDOVŠČINA	7
3.2	BEVKE	7
3.3	BOROVNICA.....	8
3.4	BREG PRI LITJI	8
3.5	BREŽICE – POSAVSKI MUZEJ BREŽICE.....	9
3.6	BRINJEVA GORA.....	10
3.7	BRUNK	10
3.8	BUČKA	11
3.9	BUŠINJA VAS	11
3.10	ČEMŠENIK	11
3.11	DOB	12
3.12	DOBRAVICA	12
3.13	DOLŽ	13
3.14	DRAVLJE	14
3.15	DROŽANJE – SV. ROK NAD SEVNICO.....	14
3.16	GABRJE.....	15
3.17	GOMILSKO.....	16
3.18	GORENJE GRADIŠČE PRI ŠENTJERNEJU	16
3.19	GORENJE JESENICE	17
3.20	GORIČA VAS.....	17
3.21	HRASTOVLJE.....	18
3.22	JELŠEVEC.....	19

3.23	KAMNIK – GALERIJA MIHA MALEŠ	19
3.24	KNEŽJA VAS	20
3.25	KOČEVJE	20
3.26	KOLOVRAT	21
3.27	KOMENDA	21
3.28	KORENO NAD HORJULOM.....	22
3.29	KOŠTABONA	22
3.30	KOVOR.....	23
3.31	KRAŠNJA.....	24
3.32	KRKA.....	24
3.33	KRKA - KAPELICA	26
3.34	KROPA	26
3.35	KUZMA	27
3.36	LEDINICA PRI ŽIREH	28
3.37	LJUBLJANA - FRANČIŠKANI	28
3.38	LJUBLJANA – GALERIJA AŽBE	29
3.39	LJUBLJANA – NADŠKOFIJSKI ARHIV.....	29
3.40	LJUBLJANA - NARODNA GALERIJA	30
3.41	LJUBLJANA – NARODNI MUZEJ SLOVENIJE	31
3.42	LJUBLJANA - SEMENIŠKA KNJIŽNICA.....	31
3.43	LJUBLJANA – SV. FLORJAN.....	32
3.44	LJUBLJANA – URŠULINSKA CERKEV	33
3.45	MALI LIPOGLAV	33
3.46	MALOVŠE.....	34
3.47	MOKRONOG	34
3.48	MOŠNJE	35
3.49	NOVO MESTO - FRANČIŠKANI	35

3.50	OLIMJE.....	36
3.51	OLŠEVEK.....	37
3.52	OSOLNIK	38
3.53	PODBRJE.....	38
3.54	PODKUM.....	39
3.55	PREVALJE	39
3.56	PUŠTAL.....	40
3.57	RAŠICA	41
3.58	RIBNICA	41
3.59	ROB.....	42
3.60	ROSALNICE	42
3.61	ROVA.....	43
3.62	SMOLNIK.....	43
3.63	SNEŽNIK.....	43
3.64	SOTESKA.....	44
3.65	SPODNJA DOBRAVA	44
3.66	SREDNJA VAS	44
3.67	SREDNJE GAMELJNE.....	45
3.68	STAVČA VAS.....	45
3.69	STOPNO	45
3.70	SVETI MOHOR.....	46
3.71	ŠENČUR	47
3.72	ŠMARJE - SAP.....	47
3.73	ŠMARTNO POD ŠMARNO GORO.....	48
3.74	ŠMAVER	48
3.75	ŠMIHEL PRI NOVEM MESTU	49
3.76	TOMAŽJA VAS	49

3.77	TURJE.....	50
3.78	UTIK	50
3.79	VELIKA BUKOVICA.....	51
3.80	VELIKE ČEŠNJICE	51
3.81	VELIKE LESE.....	52
3.82	VINJI VRH PRI SEMIČU	52
3.83	VRHNIKA	53
3.84	ZGORNJA SLIVNICA	53
3.85	ŽDINJA VAS.....	54
4	RAZPRAVA	55
5	SKLEP.....	65
6	LITERATURA.....	66

POVZETEK

Vsako leto 26. septembra obeležujemo dan slovenskih lekarn. To je dan, ko godujeta sveta Kozma in Damjan. Po izročilu sta bila dvojčka izučena zdravnika in lekarnarja. V začetku četrtega stoletja sta umrla mučeniške smrti. Že čez dobrih dvesto let so jima posvetili prve cerkve. Od takrat pa vse do današnjih dni češčenje svetih Kozme in Damjana ni zamrlo. Prav tako še vedno nastajajo njune upodobitve. Svetnika sta predstavljena s kipi (leseni, kamniti), oljnimi slikami, freskami, bakrorezi. Upodobitve nam kažejo, kakšne pripomočke, farmacevtske oblike, gotova zdravila in zdravilne rastline so lekarnarji in zdravniki uporabljali in kakšna oblačila so nosili. V preteklosti sta upodobitve na slovenskih tleh dokumentirala Franc Minařik, mag. farm., in Jože Gregorič, duhovnik in slavist. Minařik, ki je prvi prispevek o svetih Kozmi in Damjanu objavil pred 100 leti, je do leta 1969 zbral 29 upodobitev na 23 lokacijah. Gregorič, ki je svoje zadnje delo o svetih Kozmi in Damjanu objavil pred 30 leti, je zbral še 65 upodobitev na 53 lokacijah. Od takrat se je število in stanje upodobitev spremenilo. Že znane in nove upodobitve smo obiskali, fotografirali in opisali. Opisi zajemajo lego upodobitve, kratko zgodovino, podatke o avtorju, če je znan, in ikonografski opis.

S pomočjo različnih virov smo odkrili 26 upodobitev na 22 novih lokacijah in 10 novih upodobitev na 7 že znanih lokacijah ter tako zvišali skupno število znanih upodobitev v Sloveniji na 121 na 86 lokacijah. Poleg teh smo preverili tudi 15 upodobitev, ki jih danes ni več, na 14 lokacijah. Z diplomsko nalogo smo pomembno prispevali k razvoju in poznavanju umetnosti v zgodovini farmacije na področju Slovenije.

KLJUČNE BESEDE

Sveta Kozma in Damjan, upodobitve, zgodovina farmacije, zavetnika lekarništva, svetniški atributi

ABSTRACT

Every year on September, 26th, Sts. Cosmas and Damian are venerated, on the same day the day of Slovenian pharmacies is also celebrated. According to the tradition, the twins were trained in medical profession. At the beginning of the fourth century they died a martyr's death and about two hundred years afterwards, the first churches were dedicated to them. From then until the present day the veneration of Sts. Cosmas and Damian has not faded. Their representations were produced in large numbers over past centuries. Saints are presented in sculptures (wooden, stone), oil paintings, frescoes, engravings. Depictions show us what kind of devices, pharmaceutical forms, certain medicines and medicinal plants were used by pharmacists and physicians and what clothes they wore. In the past, depictions on Slovenian territory were documented by Franc Minařik, a pharmacist, and Jože Gregorič, a priest and slavist. Minařik, who published his first work on Sts. Cosmas and Damian 100 years ago, has found 29 representations in 23 locations until 1969. Gregorič, who published his last work on Sts. Cosmas and Damian 30 years ago, gathered further 65 representations in 53 locations. Since then, the number and condition of representations has changed. Already known and new representations were visited, photographed and described. Descriptions include location of their depictions, a brief history, information about the author, if known, and iconographic description.

Using a variety of sources, 26 representations in 22 new locations and 10 new representations on 7 already known locations were discovered; therefore the total number of known depiction in Slovenia increased to 121 in 86 locations. In addition to these, 15 representations that no longer exist were also checked at 14 documented locations. This diploma thesis is therefore an important contribution to the development and knowledge of the art in history of pharmacy in Slovenia.

KEYWORDS

Sts. Cosmas and Damian, depictions, history of pharmacy, patron saints of pharmacy, saints attributes

SEZNAM OKRAJŠAV

ev.	evidenčna
RNKD	Register nepremičnin kulturne dediščine
stol.	stoletje
sv.	sveti, sveta
št.	številka
zap.	zaporedna

1 UVOD

Znanje na področju farmacije je rezultat izkušenj iz preteklosti in sodobnih raziskav. Ko sta bili farmacija in medicina še na začetni stopnji razvoja, so si ljudje v politeističnih verah izbrali bogove zdravja. Ko je v Evropi prevladalo monoteistično krščanstvo, pa so se ljudje obračali na svetnike – priprošnjike. Mučenca, sv. Kozma in Damjan, sta bila po izročilu zdravnika in lekarnarja, zato ju je Cerkev uvedla kot priprošnjika za zdravje. Kasneje so ju lekarnarji in zdravniki izbrali za svoja zavetnika.

O življenju sv. Kozme in Damjana ni zgodovinskih poročil. Po legendi sta bila svetnika dvojčka, doma iz rimske province Sirije. V premožni družini sta odraščala poleg treh starejših bratov. Izučila sta se zdravniškega poklica, ki je v njunem času združeval farmacevtska in medicinska znanja, saj je do ločitve poklicev prišlo šele leta 1240 (1, 2). Kmalu sta zaslovela kot zdravnika, ki znata ozdraviti tudi bolnike, ki veljajo za neozdravljivo bolne. Govorila sta, da zdravita bolj z božjo pomočjo kot pa s svojim znanjem, zato za svoje delo nista jemala plačila (3). Tako so ju poimenovali *anargyroi* (Ἀνάργυροι), kar v dobesebnem prevodu iz grščine pomeni »brez srebra« (1). Mnogi pogani naj bi se zaradi njunega zgleda spreobrnil v krščanstvo. Zaradi krščanske vere so ju v Kilikiji (Mala Azija) za časa rimskega cesarja Dioklecijana (284 - 305) mučili in skupaj z brati obglavili (3). To naj bi se zgodilo leta 303 (4). Njune relikvije so kasneje prenesli v Rim, leta 963 tudi v bremensko stolnico, od leta 1648 pa so shranjene tudi v cerkvi sv. Mihaela v Münchnu (5). Svetnika sta največkrat upodobljena kot bradata dvojčka v dolgi tuniki po vzhodni šegi, ogrnjena s plaščem, obšitim s krznom. Pogosto imata tudi visoko pokrivalo, nekakšen turban. V rokah držita zdravniške pripomočke. Danes veljata za zavetnika farmacevtov, zdravnikov, zobozdravnikov in tudi nekaterih drugih poklicev (slaščičarjev, frizerjev) (3). Godujeta 26. septembra. Na ta dan je vsakoletni dan slovenskih lekarn. Razlog za izbiro tega datuma je gotovo poklic teh dveh svetnikov.

Sv. Kozmo in Damjana so na Vzhodu častili že v 5. stol. Bizantinski cesar Justinijan I. (527 - 565) je dal zgraditi njima posvečeno cerkev, potem ko naj bi na njuno priprošnjo ozdravel (5). V istem obdobju so tudi v Rimu na obrobju foruma po naročilu papeža Feliksa IV. (526-530) na ostankih poganskega templja in knjižnice zgradili njima posvečeno baziliko, kjer sta mučenca predstavljena v apsidalnem mozaiku iz 6. stol. (6). Tako se je njuno češčenje začelo krepiti tudi na Zahodu. V slovenske pokrajine se je

razširilo v srednjem veku, ko je oglejski patriarhat segal vse do Drave (1). K temu so najbolj pripomogli redovi, ki so se ukvarjali z zdravilstvom (cistercijani, kartuzijani). Največ upodobitev je ravno v okolici takratnih samostanov teh redovnih skupnosti: Stična, Bistra (7). Izjema je bil kraj Kuzma v Prekmurju, ki je sodil pod salzburško nadškofijo (1). Češčenje svetnikov se je ponovno okrepilo v baroku. Takrat so bile ustanovljene bratovščine sv. Kozme in Damjana. Že leta 1708 je bratovščina obstajala na Krki (8). Leta 1712 pa je znani zdravnik Marko Grbec (1658-1718) v Ljubljani pri uršulinkah osnoval bratovščino sv. Kozme in Damjana, imenovano *Collegium medicum*, ki je bila prvo strokovno združenje zdravnikov in lekarnarjev na Slovenskem (9).

Najbolj znana božja pot na Kranjskem s cerkvijo, posvečeno sv. Kozmi in Damjanu, je bila Krka na Dolenjskem. Že leta 1135 omenjena cerkev je svoj romarski razcvet doživela v 18. stoletju. Tja so prihajali romarji z Gorenjske, Notranjske in Dolenjske, pa tudi iz Istre, z Vipavskega in s Tolminskega. V tem času je bilo zapisanih največ ozdravljenj in uslišanj. Od leta 1646 do leta 1784 so župniki v knjižice zapisali 744 dogodkov v latinščini ali nemščini in leta 1747 tudi enega v slovenščini (8). Romarji so se svetnikoma priporočali za zdravje ljudi in domačih živali. V spomin so prejeli podobice, ki so se ohranile do današnjih dni (10). Svetnika so častili tudi s pesmijo. Zapisanih je vsaj 11 pesmi, najstarejša naj bi nastala sredi 18. stol., nekatere so tudi uglasbene (8).

Sv. Kozma in Damjan sodita med svetnike, ki jih častita tako vzhodna kot zahodna Cerkev. Do 2. vatikanskega koncila (1962-1965) so se svetnikoma priporočali v stalnem delu maše in do leta 1969 v litanijah vseh svetnikov. Istega leta so njun godovni dan premaknili s 27. septembra na zdajšnji 26. september (3).

Že v predkrščanskem obdobju so se ljudje ob boleznih obračali na bogove. V 6. stol. pred Kristusom so grškega boga zdravilstva Asklepija častili v Epidavru (11). Postavili so mu tempelj, v katerem so se bolniki zdravili z inkubacijo, to je med spanjem. V zgodnjekrščanskem obdobju (3. stol. po Kristusu) so v bližini Asklepijevega svetišča v Epidavru zgradili cerkev (12). Bolni so se še naprej zatekali po pomoč in tako je postal Epidaver nekakšen krščanski zdraviliški center. Podobno je bilo tudi v Rimu. V 3. stol. pred Kristusom je razsajala kuga in rimski senat je poslal odpravo v Epidaver. Od tam so pripeljali kačo in jo nastanili na otočku Tiberina na reki Tiberi. Kasneje so tam zgradili tempelj posvečen bogu Eskulapu. Ime za rimskega boga zdravja Eskulapa je izpeljano iz imena grškega boga Asklepija. Na ruševinah templja so v 10. stol. zgradili cerkev,

posvečeno sv. Bartolomeju (oz. Jerneju), poleg nje pa v 16. stol. bolnišnico, ki deluje še danes (13).

Tako v grškem kot rimskem primeru je šlo za inkulturacijo, vklapljanje krščanskega nauka v kulturo in integracijo poganske kulture v krščanski nauk (14). Krščanstvo je sprejelo poganske osnove in jih prilagodilo svojim naukom. Tako so v politeističnih kulturah častili posebej boga zdravja in zdravilstva, v monoteističnih pa so njegovo mesto »zavzeli« priprošnjiki pri Bogu, to so v primeru krščanstva svetniki (15). Mučenca sv. Kozma in Damjan sta priprošnjika v bolezni in zavetnika zdravstvenih delavcev. Drugi priprošnjiki zoper posamezne bolezni pa so sv. Rok (nalezljive bolezni, kuga), sv. Blaž (bolezni grla in vratu), sv. Erazem (bolezni črevesja), sv. Vid (očesne bolezni), sv. Tilen (neplodnost), sv. Jernej (kožne, živčne bolezni in trzanje) in drugi (16, 17).

Na ozemlju Slovenije je sv. Kozma in Damjana kot zavetnika zdravnikov, lekarnarjev in bolnikov prvi proučeval Franc Minařik, mag. farm. (1887-1972) (18). Na Pohorju rojeni zbiratelj farmacevtsko-zgodovinskega gradiva je leta 1913 v reviji Pharmazeutische Post objavil članek v nemščini »Sveta Kozma in Damjan kot lekarnarja«. V njem je predstavil življenje in nekaj legend o svetnikih ter opisal tri dela, ki upodabljajo svetnika, z območja Avstro-Ogrske, vendar nobeno z območja današnje Slovenije. Čez dobro desetletje, leta 1924, je v zagrebški strokovni reviji Vjesnik ljekarnika objavil članek »Svetnika Kozma in Damjan v Ljubljanski škofiji«. Opisal oz. omenil je 12 njunih upodobitev, kako naj bi se češčenje razširilo v te kraje in zdravniško bratovščino sv. Kozma in Damjana v Ljubljani. V nadaljnjih letih je Minařik zbiral podatke o njunih upodobitvah in svoje delo predstavil na Mednarodnem kongresu za zgodovino farmacije v Atenah aprila 1967. Isto leto je bil objavljen nekoliko razširjen slovenski prevod njegovega predavanja. Dve leti kasneje so izvirno predavanje v nemščini objavili v zborniku atenskega kongresa. V svojem predavanju je Minařik predstavil 24 del na 19 lokacijah, v uvodu in zaključku pa najpomembnejše upodobitve na tujem, način širitve češčenja v Slovenijo in skupne značilnosti upodobitev. V slovenskem prevodu je dodal še 4 upodobitve, med njimi tudi v baziliki v Poreču. V daljšem uvodu je opisal tudi življenje svetnikov (1).

Oba članka in pisna prispevka je Štefan Predin, mag. farm. (1935-2003), združil v šesto poglavje knjige Minařikova zbrana dela I. Predin je kot velik poznavalec zgodovine farmacije med drugim napisal knjigo »Olimska lekarna – biser Slovenije«. V njej je podrobno opisal poslikavo in zgodovino te samostanske lekarne (19).

Drugi raziskovalec češčenja sv. Kozme in Damjana na Slovenskem je bil katoliški duhovnik in slavist Jože Gregorič (1908-1989) (20). Leta 1977 sta izšla članek »Sveta zdravnik Kozma in Damjan na Slovenskem« v zborniku Traditiones in knjižica »Sveti Kozma in Damjan – Krka na Dolenjskem«. V članku je kratko predstavil svojo teorijo širjenja češčenja v Slovenijo, nato pa v oštevilčen seznam z različno obsežnimi opisi zajel 23 Minařikovih najdb, 1 najdbo dr. Kundergraberjeve in do številke 62 še svoja odkritja upodobitev svetnikov. V drugem delu članka je izhajal iz razprave dr. Kundergraberjeve o romanjih na Krko. Najprej je osvetlil pomanjkljivosti njenega opisa upodobitev na Krki, nato pa predstavil zapise ozdravljenj in romarske shode. V sedmih točkah je zapisal in pojasnil pesmi o sv. Kozmi in Damjanu (7). V 64 strani obsegajoči knjižici o Krki je Gregorič predstavil zgodovino cerkve in župnije, romarske shode, zapise ozdravljenj, 11 pesmi in 1 molitev, naštel krške župnike, kaplane in tam rojene duhovnike. Na koncu je navedel 64 do tedaj znanih upodobitev, pri 4 je dopolnil, da jih ni več (8). Po letih raziskovanja je Gregorič odkril še več upodobitev svetnikov. Tako je leta 1984 v zborniku Traditiones objavil članek z enakim naslovom kot leta 1977 kot dopolnilo prvega. Seznam je Gregorič nadaljeval od številke 62 (upodobitev pod številko 53 nista sv. Kozma in Damjan) do številke 80. Navedel je še 5 pesmi o češčenju svetnikov (10).

Kasnejših objav o upodobitvah sv. Kozma in Damjana nismo zasledili.

Skupno sta Minařik in Gregorič tako zabeležila 80 upodobitev sv. Kozma in Damjana v Sloveniji (7, 10). Oba sta upoštevala tudi upodobitve, ki jih že v njunem času ni bilo več (št. 12, 25, 47, 70, 71,79). V seznamu pod št. 2 je naveden hrvaški Poreč, pod št. 21 in 56 gre za ista kipa. Navadno so pod isto št. združene vse upodobitve na istem kraju (ista cerkev ali cerkev in župnišče), izjemi sta pri 2 slikah v Borovnici (navedeni pod št. 33 in 34) in pri podobicah v Semeniški knjižnici (pod št. 62-65). V tem seznamu manjkata upodobitvi v Velikih Lesah in na Toplem vrhu (slednje ni več), ki ju Gregorič omenja v knjižici o Krki (8). Če odštejemo nedoslednosti v številčenju in prištejemo manjkajoči upodobitvi, je 94 upodobitev na 76 lokacijah, od tega jih 7 v času nastanka člankov ni bilo več.

Upodobitve so različno obširno opisane. Dela, ki jih je Minařik predstavil na kongresu v Atenah leta 1967, so podrobno predstavljena in nekatera tudi fotografirana (1). Kasneje najdene upodobitve so nekatere tudi dobro opisane, več pa jih je bolj skromno

predstavljenih in le redke so fotografirane. Oba, zlasti Gregorič, sta se zanašala tudi na poročila župnikov in tako več upodobitev sama nista obiskala.

2 NAMEN IN METODE DELA

Za dobro razumevanje sedanjih razmer je potrebno poznavanje zgodovine. To velja tudi za področje farmacije. Upodobitve sv. Kozme in Damjana na Slovenskem nam bodo pokazale, kakšne pripomočke so lekarnarji in zdravniki uporabljali, katere farmacevtske oblike, gotova zdravila in zdravilne rastline so poznali, kako so si lekarnarje in zdravnike v preteklosti predstavljali (oblačila, pokrivala) in kako se je to odražalo v različnih obdobjih. Pregled in obseg upodobitev nam bosta pokazala kdaj in kje so ta dva svetnika najbolj častili.

Mineva dobrih 100 let od prvega Minařikovega članka in 30 let od zadnjega Gregoričevega članka o zavetnikih lekarništva (20, 11). V tem času so gotovo nastale nove upodobitve, ki še niso zabeležene, in tudi Minařikov in Gregoričev seznam najverjetneje ni popoln. Večje število knjig in napredek tehnologije v tem času bomo izkoristili in skušali poiskati čim več upodobitev sv. Kozme in Damjana v Sloveniji. Vse upodobitve, že navedene v Minařikovich in Gregoričevih objavah ter nove, bomo obiskali, fotografirali, z reprezentativno fotografijo predstavili in ikonografsko opisali. Pri iskanju novih upodobitev in preverjanju podatkov o že obstoječih si bomo pomagali z različnimi viri, zlasti s knjigami, članki in medmrežjem. Skušali bomo sestaviti čim bolj popoln seznam, da bo naše dokumentiranje rešilo del slovenske zgodovine farmacije pred pozabo.

3 REZULTATI

3.1 AJDOVŠČINA

Ajdovščina je največji kraj v zgornji Vipavski dolini. Sredi zahodnega dela mesta na nekdanjem rimskem pokopališču stoji župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika. Prvič jo omenjajo leta 1507, vendar naj bi stala tu že v poznem srednjem veku. Zgradbo so večkrat prizidali, nazadnje v 18. stol., ko so jo tudi barokizirali (21, 22). V prezbiteriju na vzdolžnih stenah poleg slik Cebejevega križevega pota visijo še štiri slike. Največja (230 × 150 cm) na levi strani je kopija Tizianove slike iz cerkve Santa Maria della Salute v Benetkah (23). Kdo je oljno sliko na platnu naslikal, ni znano, nastala pa je v 19. stol. (22). Italijanski renesančni slikar Tiziano Vecellio je izvirnik naslikal v 16. stol. v zahvalo ob koncu kuge (23). Na vrhu slike na prestolu v poltemi sedi sv. Marko. Desno pod njim stojita sv. Boštjan in sv. Rok (pri slednjem naj bi šlo za Tizianov avtoportret), levo pa sv. Kozma in Damjan. Svetnik v rjavem plašču z rdečim vzorcem s prstom kaže proti svetnikoma na drugi strani in se ozira proti svojemu bratu. Ta je oblečen v rdeč plašč in drži srebrno posodico. Gleda sv. Marka na prestolu nad njimi. Oba svetnika zdravnika nosita zlat nakit: dobro je vidna bogata ogrlica pri enem, na palcu in prstancu obeh vidnih rok pa prstani.

3.2 BEVKE

Bevke so razpotegnjeno naselje ob treh osamelcih na zahodnem delu Ljubljanskega barja. Sredi strnjenege dela vasi na nižjem delu osamelca Brdo stoji župnijska cerkev Povišanja sv. Križa. Prvič jo omenjajo leta 1528. Od takratne zgradbe ni vidnih ostankov. Sedanja cerkev je bila zgrajena v 17. stol., v drugi polovici 18. stol. so jo povečali in barokizirali. Cerkev sestavljajo ovalna ladja, pravokoten prezbiterij z glavnim oltarjem in še dve stranski kapeli z oltarjema iz prve polovice 19. stol. (24). V kapeli na desni strani je oltar s sliko obiska sv. Treh kraljev pri novorojenem Jezusu. Ob straneh sta pozlačena in polihromirana kipa sv. Kozme in Damjana visoka približno 65 cm. Svetnik na levi drži nenavadno osemkotno posodo s pokrovom in ima na glavi turban. Svetnik na desni drži ovalno posodo za mazila, desnico ima naslonjeni na prsi in oči upira kvišku. Oba sta oblečena v dolgo tuniko in plašč ter sta prepasana.

3.3 BOROVNICA

Borovnica je strnjeno naselje na jugozahodnem robu Ljubljanske kotline. V starem delu kraja stoji župnijska cerkev sv. Marjete. Na cerkvenem podstrešju sta shranjeni dve sliki, ki predstavljata sv. Kozmo in Damjana. Večjo oljno sliko močnejših barv (180 × 80 cm) je češki slikar Pavel Künl (1817, Češka – 1871, Ljubljana) naslikal leta 1861 (25). Predstavlja bradata svetnika v bogati, z zlatom okrašeni, dolgi obleki in plašču. Nosita visoki pokrivali, mož na levi gleda v odprto posodo z napisom »Digestivum«, mož na desni drži palmovo vejo in posodo z napisom »Cinereum« (?). Ob njunih nogah rasteta rdeči naprstec (*Digitalis purpurea*) in morda navadni repik (*Agrimonia eupatoria*) ali navadni lučnik (*Verbascum phlomoides*). Na oblaku sedi Kristus s križem in z iztegnjeno desnico kaže, naj se verniki v priprošnji obračajo na sveta zdravnika pod njim. Upodobitev je do leta 1908 stala v desnem stranskem oltarju, sedaj je v zelo slabem stanju (26).

Manjša oljna slika (100 × 80 cm) je delo slikarja Mateja Trpina (1871, Idrija – 1926, Ljubljana) iz leta 1909 (27). Sv. Kozma in Damjan sta oblečena v dolgo obleko in plašč ter pokrita z visokim pokrivalom. Stojita na nekakšnem balkonu ali terasi. Svetnik na levi objema utrujenega moža, sedečega na kamniti klopi, čez ramena in mu naliva vodo v skledico. Svetnik na desni drži v eni roki posodo za mazilo, v drugi pa svilničasti svišč ali svečnik (*Gentiana asclepiadea*) in palico, ki jo ovijata kači in krasijo peruti (Merkurjeva palica, po bogu trgovine Merkurju). Umetnik je najverjetneje hotel upodobiti Asklepijevo ali Eskulapovo palico, ki jo ovija ena kača in nima peruti. Slednja je znak, povezan z medicino. Oba zdravnika s skrbjo opazujeta bolnika. Nad vsemi je v oblaku Kristus na križu. Delo je pastelnih barv in dobro ohranjeno. Borovniški župniji ga je po smrti prof. dr. Karla Lušickega darovala njegova mati (7, 28).

3.4 BREG PRI LITIJU

Breg pri Litiji je strnjeno naselje vzhodno od Litije. Sredi vasi ob cesti stoji podružnična cerkev sv. Katarine Aleksandrijske. Leta 1526 prvič omenjeno cerkev so v 18. stol. barokizirali in ji dozidali stranski kapeli (29, 30). V levi kapeli je oltar iz sredine 18. stol. posvečen sv. Frančišku Ksaveriju (32, 29). Na njem sta kipa sv. Kozme in Damjana. Cerkev naj bi bila nekdanj priljubljen romarski cilj častilcev teh dveh svetnikov (29).

3.5 BREŽICE – POSAVSKI MUZEJ BREŽICE

V Posavskem muzeju v Brežicah hranijo sliko Kristus med sv. Kozmo in Damjanom (inv. št. KZ 1/10). Oljna slika na platnu velikosti 145 × 89 cm je delo Janeza Mihaela Reinwaldta (1669 – 1740) iz Ljubljane (32, 33). Leta 1730 narejena slika ima na spodnjem robu napis »S. COSMA & S. DOMIANE / ORATE PRO NOBIS«, v levem kotu še 1730. Glede na napako v tem zapisu, lahko vsaj dve signaturi od treh pojasnimo kljub odstopanjem. Svetnik na levi drži posodo z napisom »TERA SIGILAT«, pravilno bi bilo TERRA SIGILLATA (34). Uporabljali so jo kot antidot pri zastrupitvah (35). Med Kristusom in svetnikom na desni sta na tleh dve posodi. Na levi je napis »?OLVS Armeni«, pravilneje bi bilo BOLUS ARMENUS oz. ARMENICUS (36). Glino so uporabljali zlasti kot antidot. Na signaturi druge posode je mogoče razbrati »Lapis h(b?)epo...«.

Na sliki stoji v sredini Kristus s križem, ob njem sv. Kozma in Damjan v modrih oblekah z zlatim okrasjem in v rdečih plaščih. Vsem trem možem glavo obdaja avreola. Nad svetnikoma sta na oblakih angela s palmovima vejama in vencema iz zelenja. Nad Kristusom so oblaki najsvetlejši in tam so še tri angelske glave s krili. Ob nogah cvetijo drobne pisane rože.

Slika je tatove premamila novembra 1993, vendar je bila marca naslednje leto vrnjena muzeju (32).

Posavski muzej Brežice hrani v depojski zbirki dva kipa, oba imenovana Kralj svetnik z opombo, da najverjetneje predstavljata sv. Kozmo in Damjana (inventarna št. KZ 1/29 in KZ 1/30).

Lesena kipa sta iz prve polovice 18. stol. Meter in pol visoka dvojčka sta oblečena v obleko in ogrnjena v plašč (32). Na glavi imata napihnjeni pokrivali. Atributi manjkajo, kar jasno kaže drža rok. Eden je z iztegnjeno desnico najverjetneje držal valjasto posodo, drugi pa spatulo.

3.6 BRINJEVA GORA

Brinjeva gora je 723 m visoka vzpetina nad Stražiščem severovzhodno od Prevalj na Koroškem. Po pobočju nas križev pot vodi do podružnične cerkve sv. Kozme in Damjana. Nekdaj je na tem mestu morda stalo znamenje, leta 1910 pa so postavili prvo leseno kapelico z zvonikom (37). »Pripovedka o nastanku kapelice sv. Kozme in Damjana govori takole: Pokojni Lubas je bil izkušen živinozdravnik, ki je bil znan daleč naokoli. Nekoč se mu je sanjalo, da je bil na Brinjevi gori, kjer je zbolel in bi tudi umrl, če ga ne bi prišla ozdravit dva pobožna moža. V nedeljo po sveti maši sta Lubas in Broman v neki gostilni v Guštanju pila in se pogovarjala o Lubasovih sanjah. Spoznala sta, da ta pobožna moža ne moreta biti nihče drug kot sveta brata Kozma in Damjan, ki sta bila tudi zdravnika. Zato sta zbrala denar in na Brinjevi gori postavila leseno kapelico v čast svetnikoma. Od tega časa hodijo ljudje v to kapelico molit in prosit zdravja.« (38). Leta 1935 so ob istem zvoniku zgradili nov večji prostor in nastala je lesena cerkvica. Na glavnem oltarju je bila slika svetnikov. Z leti se je začela stavba nagibati in leta 1989 so sezidali novo cerkvico z lopo pred vhodom (37). Na glavnem oltarju ob križu sta lesena doprsna kipa sv. Kozme in Damjana. Za novo cerkev ju je naredil rezbar Janko Dolenc (1921, Mozirje – 1999, Slovenj Gradec) (38, 39). Svetnika imata roke prekrižane na prsih, na glavi imata kefijo (kvadratna naglavna ruta arabcev). Dvojčka resno strmita v opazovalca.

3.7 BRUNK

Brunk je zaselek na gričih nad Savo južno od Radeč. Na razgledni legi stoji podružnična cerkev sv. Treh kraljev. Nekdaj znana romarska cerkev je preko zvonika povezana s kapelo Matere božje in skupaj tvorijo razgiban kompleks, zgrajen okrog leta 1520. Cerkev je poznogotska triladijska dvoranska s petimi oltarji (40). Stranski oltar na slavo ločni steni na desni strani je posvečen sv. Valentinu. Ob njem sta polihromirana in pozlačena lesena kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnika sta oblečena v kratko tuniko, rdeče hlače, dolg plašč in prepasana. Nosita škornje in visoki pokrivali. Bradata dvojčka sta imela v rokah tudi attribute, vendar je sedaj ohranjena le palmova veja v desnici svetnika na levi. Kipa sta obrnjena drug proti drugemu. Večina cerkvene opreme izhaja iz 16. in 17. stol., glavni zlati oltar nosi letnico 1684 (40, 41). Kipa sta najverjetneje s konca tega obdobja ali še kasnejša (7).

3.8 BUČKA

Bučka je razloženo naselje severovzhodno od Škocjana na Dolenjskem. Na griču sredi vasi ob pokopališču stoji župnijska cerkev sv. Matije. Triladijska dvoranska cerkev je bila zgrajena v začetku 17. stol. (42). Iz druge polovice istega stol. izhaja tudi visok zlat baročni oltar, ki je delo rezbarja Jerneja Plumbergerja (Bartholomeus Plumenberger) iz Ljubljane (43). V osrednji niši so trije kakovostni polihromirani in pozlačeni kipi: v sredini sv. Matija s sekuro kot atributom zaradi načina njegovega mučeništva, ob njem sv. Kozma in Damjan. Zdravnika držita knjigi, golobradi dvojček na levi v dvignjeni roki še spatulo, bradati mož na desni pa valjasto posodo za mazilo. Slednji s kazalcem desnice kaže proti cerkveni ladji. Kipa sta obrnjena drug proti drugemu. Oblečena sta v dolgo tuniko in ogrnjena s plaščem.

3.9 BUŠINJA VAS

Bušinja vas je gručasto naselje v Beli krajini. Leži na vinorodnem pobočju ob južnem robu Gorjancev. V vzhodnem delu vasi stoji podružnična cerkev sv. Marka. Prvič jo omenjajo leta 1689. V sredini 18. stol. so stavbo in opremo barokizirali (44). Sv. Kozma in Damjan sta na obokih levo in desno od oltarja (nad prehodoma v prostor za oltarjem). Polihromirana in pozlačena baročna kipa naj bi leta 1740 izdelal Franc Anton Niernberger (okoli 1712-1784) iz Višnje Gore (7, 45). Kipa, ki sta visoka 50 cm, nista dvojčka. Svetnik na levi strani je bistveno starejši. V levici drži spatulo, desnico ima dvignjeno, morda v njej manjka palmova veja. Mlajši golobradi svetnik na desni drži v levici knjigo, z dvignjeno desnico je morda tudi držal atribut. Oblačila obeh se ujemajo: preko dolge tunike nosita dolga plašča, obuta sta v škornje. Lesena kipa sta obrnjena proti cerkveni ladji.

3.10 ČEMŠENIK

Čemšenik je gručasto naselje na južnem pobočju pod Čemšeniško planino, severovzhodno od Trojan. Med hišami je pokopališče in na njem župnijska cerkev Marijinega vnebovzetja. Cerkev naj bi tu stala že v 13. stol. (46). Sedanja barokizirana cerkev ima pet oltarjev (47). V kapeli na levi strani je barvit oltar sv. Frančiška Ksaverija. Na njem sta polihromirana in pozlačena lesena kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnika je upodobil ljubljanski kipar Anton

Schwarzel, doma s Tirolske (umrl 1793 v Ljubljani). Oltarni nastavek je iz 19. stol., kipa pa iz druge polovice 18. stol. (48). Svetnika sta oblečena v značilno dolgo obleko in plašč z zlato obrobo. Oba sta bradata in se obračata proti sredini. Svetnik na levi drži zlat kelih s kupolastim pokrovom, brat na desni pa spatulo.

3.11 DOB

Dob je gručasto naselje vzhodno od Domžal. Na južnem robu kraja stoji župnijska cerkev sv. Martina. Prvotno je tu stala majhna lesena grajska kapela, nato so sezidali večjo gotško cerkev. Med leti 1757 in 1762 so na ostankih prejšnje sezidali današnjo baročno cerkev s petimi oltarji: glavni oltar, dva stranska in dva v stranskih kapelah. Levi stranski oltar je bil posvečen sv. Volbenku. Leta 1887 je ta oltar nadomestil oltar sv. Jožefa, ki ga je izdelal Valentin Vrbnik (okoli 1744, Kranj – 1799, Kranj) (49, 48). Tu sta stala kipa do leta 1980, ko so na oltar namestili slike Križevega pota. Kipa svetnikov so prestavili na desno stran cerkve, kjer so leta 1957 na mestu stranskega oltarja sv. Mihaela postavili krstilnico in prižnico. To dvoje je bilo zadnje Plečnikovo delo (49, 50). Kipa zdravnikov so postavili na prižnico na stebra nekdanjega oltarja ob kipu nadangela Mihaela.

Svetnik na levi strani drži v desnici žlico, v levici lonček. Svetnik na desni drži v desnici gosje pero, v levici kos platna. Svetnika sta oblečena v dolgo tuniko, plašč obšit s krznom, sta prepasana, obuta v škornje in imata visoki pokrivali. Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta visoka približno 140 cm.

3.12 DOBRAVICA

Dobravica je gručasto naselje na gričih južno od Iga. Na vzhodnem koncu vasi na manjši vzpetini stoji podružnična cerkev sv. Gregorja. Ob vizitaciji leta 1631 je bila zgradba gotška, nato so jo povečali in barokizirali (51). Na portalu je letnica 1753. Iz napisa na glavnem oltarju lahko razberemo z rimskimi števkami zapisano leto 1764, ko naj bi nastali vsi trije oltarji. Ta letnica je zapisana tudi v knjigi, ki jo drži sv. Gregor na glavnem oltarju, poleg je naveden polihromator Anton Mihael Fayenz (okoli 1728-1779 v Ljubljani) (51, 52, 48). Tako bi bila lahko slika sv. Kozme in Damjana na levem stranskem oltarju njegovo delo. Predstavlja svetnika v dolgi tuniki in plašču, med njima stoji Kristus s

križem. V rokah držita posodo za mazilo, palmovo vejo in še nekaj pripomočkov, ki pa jih zaradi dotrajanosti slike ni mogoče določiti. Slika je uokvirjena in pritrjena na steno, okoli pa je naslikan oltarni nastavek. Angela ob straneh držita posodo za mazilo in palmovo vejo ali zdravilno rastlino.

Levo od oltarja je na steno pritrjena vitrina s kipci domačih živali (živinica), ki so jih na god svetnikov nosili v procesiji.

V zadnjem delu ladje je postavljena velika obnovljena bandera z letnico 1875. Na eni strani je naslikan sv. Gregor, na drugi strani sv. Kozma in Damjan. Oblečena sta v značilno vzhodno obleko in obuta v sandale. Držita kelihu podobno posodo in spatulo. Med njima je Kristus s križem. Nenavadno je poimenovanje sv. Kozma na vrhu bandera: COZMAR.

3.13 DOLŽ

Dolž je obcestno naselje na gričih jugovzhodno od Novega mesta. Na pokopališču nad središčem vasi stoji podružnična cerkev sv. Kozme in Damjana. Zgrajena je bila v drugi polovici 16. stol., nato v začetku 18. stol. barokizirana. Obnovljena je bila po požaru 1942. leta. Poleg glavnega oltarja ima še dva preprosta stranska oltarja: kipi so postavljeni neposredno na oltarno mizo. Glavni oltar je bogato okrašen baročni izdelek iz 17. stol. (53). V oltarni niši je Kristus s križem, ob njem sta sv. Kozma in Damjan. Bradati svetnik na levi strani drži z obema rokama kelihu podobno posodo, svetnik na desni drži v desnici spatulo, v levici knjigo. Oba se obračata proti Kristusu, ki gleda v cerkveno ladjo. Svetnika sta oblečena v značilna oblačila: dolgo tuniko in ogrnjena v plašč. Obuta sta v škornje. Od kolen navzdol so kipi slabše vidni, saj jih zakriva okrasje tabernaklja. Vsem trem glave obdajajo žarki (avreola). Kipi so leseni, polihromirani in pozlačeni.

V prezbiteriju na desni strani nad prehodom v zakristijo visi slika cerkvenih zavetnikov, ki je delo slikarja Janeza Borovskega (1817-1902) iz Ljubljane (1, 54). Predstavlja svetnika v dolgi obleki in s krznom obšitem plašču stoječa ob poti, ob njunih nogah klečijo in pomoči prosijo mož z bolno ženo in še dva bolnika. Svetnik na levi drži spatulo in posodo za mazilo, ozira se proti nebu kamor z levico tudi kaže. Svetnik na desni ima spatulo in objema bolnika ob njem. Bolniki se ozirajo v nebo, kjer je nad oblaki upodobljen Jezus Kristus s križem. Ob njem sta angela z vencema. Trojica opazuje skupino in Jezus z odprto

roko kaže na svetnika. Nad vsemi je rumen trikotnik obdan z žarki, znamenje Sv. Trojice. Barve so od spodnjega roba slike proti vrhu vse živahnejše: bolniki so skoraj črno-beli, bogata oblačila bradatih dvojčkov zdravnikov so barvita, najživahnejših barv pa je skupina na vrhu slike.

3.14 DRAVLJE

Dravlje so nekdanja vas, danes severozahodni del Ljubljane. Sredi naselja je podružnična cerkev sv. Roka. Na tem mestu so že leta 1645 iz zaobljube, če preživijo epidemijo kuge, sezidali prvo cerkev. Sedanja zgodnjebaročna zgradba je iz leta 1730. Trije oltarji iz 19. stol. so delo Miroslava Tomca (1850-1894) iz Šentvida pri Ljubljani (55, 56, 57). Desni stranski oltar je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Svetnika sta upodobljena na oljni sliki velikosti približno 100 × 200 cm, ki je na vrhu zaokrožena. Gre za nenavaden oltar, saj so slika in kipi svetnikov okoli nje pritrjeni na škrlatno ozadje na steni. Slikar Tomc, ki se je podpisal (M.T. 1870) v spodnjem levem delu slike, je upodobil svetnika pri zdravljenju bolnikov. V sredini stoji eden od bratov in drži za roko bolnika ležečega na postelji, kot bi mu meril srčni utrip. Z desnico drži posodo za mazila. Drugi brat daje zdravilo bolniku sedečemu ob vznožju postelje. K zdravnikoma prihajajo tudi drugi bolniki. Vsi so oblečeni po vzhodni navadi, svetnika imata visoko pokrivalo in boljše oblačilo, bolniki pa turban. Na desni strani se z vrha spušča rdeč baldahin. Izza njega gleda angel – *putto*. Gube baldahina segajo do omare za svetnikoma in skupaj tvorijo nekakšnega demona, ki se dviguje nad bledega bolnika v ozadju. Nad vsemi letita angela s palmovima vejama in avreolo.

3.15 DROŽANJE – SV. ROK NAD SEVNICO

Na hribu nad razloženim naseljem Drožanje severno od Sevnice stoji taborska cerkev sv. Roka. V začetku 17. stol. so podružnico zgradili kot romarsko cerkev, kamor so prihajali verniki po priprošnji zoper kugo. Baročno stavbo so večkrat dozidali in predelali. Cerkvvena oprema je baročna iz prve polovice 18. stol. Oba stranska oltarja sta iz leta 1734 in ju krasita veliki sliki, ki sta delo slikarja Valentina Metzingerja (1699, Francija - 1759, Ljubljana) (41, 58). Oltar na levi strani je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Svetnika sta

upodobljena na oblakih nad družino, ki sedi na tleh in se proseče ozira kvišku. Mož ima poškodovano nogo ovito z umazanim kosom platna, ob sebi ima palico za pomoč pri hoji. Mati drži v naročju bledega debelušnega otroka, ki svoj čemerni pogled upira v opazovalca slike. Zadaj proseče sklepa roke starejši brat. Vsi so oblečeni v revna ponošena oblačila. Nasprotno sta svetnika oblečena v lepa oblačila. Svetnik na levi strani ima v desnici šopek zdravilnih rož. V njem lahko prepoznamo pravo kamilico (*Chamomilla recutita*). Levico ima usmerjeno proti bratu na desni, ki si desnico naslanja na prsi, v drugi roki drži posodo za mazilo z nečitljivim napisom. Desno od njega se čez oblak radovedno sklanja angel in opazuje družino. Svetnik na desni se ozira v nebo, kjer svetloba ob skupini treh angelskih glav s perutmi ponazarja Boga. Na sliki v treh nivojih je predstavljeno, kako je prošnja bolnih preko priprošnjikov za zdravje posredovana do Boga.

3.16 GABRJE

Gabrje so obcestno naselje severno od Dobrove pri Ljubljani. Sredi vasi ob križišču stoji podružnična cerkev sv. Janeza Krstnika. Prejšnja cerkev naj bi na tem mestu stala sredi 16. stol. (59). Graditelj zdajšnje zgradbe je bil deželni stavbenik Lovrenc Prager (okoli 1720-1791 v Ljubljani) med leti 1762 in 1772 (60, 61). Na južnem pročelju je na marmorni tabli zapisano, da je bila cerkev obnovljena leta 1782. V 2. svetovni vojni so cerkev minirali in uničili zvonik. Zvonovi so nato viseli na zasilnem lesenem balkonu do leta 1980, ko so zgradili nov zvonik enak baročnemu. Cerkev je še nedavno obdajal zid iz leta 1871, sedaj je ohranjenih le še nekaj kamnitih stebrov.

Svetlo cerkev krasijo trije oltarji. Glavni je s konca 18. stol., stranska sta iz 19. stol. (61). Sv. Kozma in Damjan sta na desnem stranskem oltarju sv. Antona Puščavnika. Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta morda zamenjana, saj sta obrnjena in z rokami kažeta vsak v svojo smer in ne proti sredini oltarja ali proti glavnemu oltarju, kot sta najpogostejši postavitvi. Svetnik na levi kaže z desnico navzgor, svetnik na drugi strani pa z levico kaže navzven. Dvojčka sta oblečena v značilna vzhodna oblačila. Svetnik na desni drži z desnico posodo za mazilo. Najverjetneje sta imela v rokah tudi druge attribute. Kipa naj bi izdelal podobar Ambrožič iz Kranja v sredini 19. stol. (10).

3.17 GOMILSKO

Gomilsko je strnjeno naselje na robu Celjske kotline. Sredi vasi stoji župnijska cerkev sv. Štefana. Prvotna cerkvica naj bi tu stala že v 14. stol., prvič pa se omenja leta 1545 kot podružnica braslovške pražupnije. Gotski ostanki so vidni v pritličju zvonika (vhod, okenske line in križno rebrast obokan strop) in na steni med prezbiterijem in ladjo (freska sv. Barbare med leti 1520-1540). Zaradi kasnejših dozidav je cerkev danes baročna. Glavni oltar naj bi izdelal celjski kipar Ferdinand Gallo (okoli 1709 – 1788) med leti 1760 in 1770 (62, 63, 64). Lesena pozlačena in polihromirana kipa sv. Kozme in Damjana stojita ob niši glavnega oltarja. Dvojčka sta po vzhodni šegi oblečena v dolgi tuniki in zavita v plašča. Gube oblačil lepo objemajo postavi. Glavi imata oviti s turbanom, obuta sta v škornje. V rokah držita posodo valjaste oblike s pokrovom. Levi svetnik je obrnjen navzgor proti sv. Štefanu, svetnik na desni pa gleda navzdol proti vernikom. Zanimivo pri kipih na oltarju je, da imajo nesorazmerno majhne glave.

3.18 GORENJE GRADIŠČE PRI ŠENTJERNEJU

Ob cesti vzhodno od Gorenjega Gradišča pri Šentjerneju stoji podružnična cerkev sv. Kozme in Damjana. Prvotna cerkev, ki jo listine prvič omenjajo leta 1526, je bila posvečena sv. Lenartu (65). Danes je temu svetniku namenjen stranski oltar. Konec 17. oz. v začetku 18. stol. so cerkev na novo sezidali v baročnem slogu (66). Takrat je tudi dobila nov večji glavni oltar in posvetili so jo svetima zdravnikoma. Sprememba zavetnika (patrocinija) je najverjetneje posledica številnih epidemij, ki so razsajale v tem času. Cerkev so nekdaj obdajala polja, od leta 1834 jo obkroža pokopališče (65). Lesena polihromirana in pozlačena kipa svetnikov sta postavljena v nišo glavnega oltarja. Med njima stoji Kristus s križem. Nekoliko okorna kipa sta poškodovana in nenavadno obrnjena: svetnik na levi gleda Kristusa, svetnik na desni pa je pravokotno glede na prvega obrnjen proti cerkveni ladji. Svetnika sta oblečena enako: preko dolge tunike z visokim ovratnikom (nekakšen talar) nosita pas in dolg plašč. Svetnik na desni drži posodo za mazilo. Svetnik na levi je držal meč, ki je sedaj postavljen ob njem, saj je roka poškodovana.

3.19 GORENJE JESENICE

Gorenje Jesenice so naselje vzhodno od Šentruperta. V zaselku jugozahodno od strnjenege dela vasi stoji podružnična cerkev sv. Kancijana. Leta 1526 prvič omenjena cerkev je bila v 17. stol. predelana, v 18. stol. so ji dozidali zvonik (67). Vsi trije oltarji so tabelnega tipa. Glavni oltar ima na zadnji strani dva čitljiva napis: Andreas Golle / Kirchen Propst / Anno 1839 / Johann Poufche / Pictor in Zadnič prenouljenu / 1874 / Matija Bradaška / Podobar. Po tem sodeč je oltar poslikal Janez Povše leta 1839 po naročilu, ali ko je tu župnikoval Andreas Golle. Leta 1874 ga je obnovil Matija Bradaška (1852, Lučine – 1915, Kranj), ki se je kasneje uveljavil zlasti kot slikar (68). V atiki glavnega oltarja je štirilistni medaljon v katerem sta naslikana svetnika. Mož na levi drži posodo s poševno signaturo. Njegov dvojček ima v desnici spatulo in v levici šopek belo cvetočih zdravilnih rastlin. Oblečena sta v dolgo tuniko in dolg plašč obšit s krznom. Svetnika vzdigujeta pogled proti žarkom nad njima. Upodobitev nekoliko spominja na okrogel medaljon Antona Postla v šmaverski cerkvi.

3.20 GORIČA VAS

Goriča vas je gručasto naselje jugovzhodno od Ribnice na Dolenjskem. Na južnem robu vasi stoji podružnična cerkev Imena Marijinega. Prvotno srednjeveško kapelo so v 16. stol. povečali v enoladijsko romarsko cerkev. V 19. stol. je bila barokizirana in je dobila današnjo podobo (69). Izmed treh oltarjev je najpomembnejši glavni oltar sv. Družine. Osrednja slika je delo slikarja Hansa Georga Geigerfelderja (umrl 1681 v Novem mestu) (70). Zunaj pilastrov stojita kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnik na levi strani je oblečen v dolgo tuniko in plašč in drži knjigo, valjasto posodo s kupolastim pokrovom in spatulo. Pogled nekoliko poveša, sicer pa je obrnjen proti svetniku na desni strani. Slednji je podobno oblečen, njegov plašč je okrašen z zlato obrobo. V rokah ima palmovo vejo in dolgo žlico. Obrnjen je proti bratu na levi strani oltarja. Nenavadno pri teh kipih je, da svetnika nista videti kot dvojčka in tudi po starosti si nista blizu. Bradati svetnik je starejši utrujen mož s preprostejšo obleko, golobradi mladenič živega pogleda pa nosi bogatejša oblačila. Kipa sta polihromirana in pozlačena.

3.21 HRASTOVLJE

Najpomembnejša srednjeveška cerkev v Sloveniji je podružnična cerkev sv. Trojice v Hrastovljah. Stoji na nizkem skalnatem griču nad gručasto vasjo v dolini Rižane. Cerkev naj bi nastala v obdobju romanike v 13. ali 14. stol. Sezidana je iz laporja in ni ometana. Prekrita je s skrilami (kamnite plošče, značilna kritina za Primorje). Notranjost je z dvema vrstama stebrov razdeljena na tri ladje, srednja je široka za dve stranski in nekoliko višja. Vsaka je banjasto obokana in zaključena z apsido. V 16. stol. so cerkvi dodali visoko obzidje z dvema obrambnima stolpoma (71).

Notranjost cerkve najprej ni bila poslikana. Leta 1490 je slikar Janez iz Kastva s pomočniki zaključil poslikavo celotne cerkve. V baroku so dodali zlate oltarje in pevski kor. Leta 1949 je domačin pod plastmi beleža odkril poslikavo. Tako se je začelo restavriranje celotnega objekta. Baročni dodatki so motili podobo srednjeveške cerkve, zato so jih odstranili (71).

Upodobitev sv. Kozme in Damjana je v levi severni stranski apsidi. Tu je do 17. stol. stal oltar posvečen sv. Trem kraljem, nato ga je nadomestil zlat oltar. Tega so nato prenesli v zakristijo, ki so jo dogradili leta 1896 (71). Tako je ponovno vidna freska, kjer na sredini na leseni klopi sedijo sv. Trije kralji, ob straneh stojita sveta zdravnika. Oblečena sta v dolgi obleki, obšiti z zlatom in kratki ogrinjali. Svetnik na levi ima rjavo oblačilo z zlato obrobo in sivozeleno pokrivalo. V levici drži posodo za mazila, desnica je usmerjena proti tlom. Svetnik na desni nosi rdeče oblačilo z zlatim okrasjem in rjavo pokrivalo. V levici drži posodo za mazila, z desnico drži krajšo palico, morda klistirko (1). Svetnika sta obuta v rjave čevlje. Obema obkroža glavo svetniški sij (avreola). Freska je poškodovana, najverjetneje zaradi baročnih dodatkov.

Zdravnik je upodobljen tudi na južni steni v Mrtvaškem plesu v petem paru z leve strani. Okostnjak vodi človeka za desnico proti odprtemu grobu, kjer se smeji smrt. Poslikava opominja na smrt, ki ne razlikuje po starosti in stanu. Zdravnik nosi dolgo obleko, okoli pasu stekleničko (bučko) in torbo, v katero sega z levico. To naj bi kazalo na njegov poskus podkupovanja smrti.

3.22 JELŠEVEC

Jelševce je razloženo naselje na planoti vzhodno od Trebelnega. Najvišje ležeči zaselek je zaradi razgledne lege imenovan Blečji Vrh. Tu stoji podružnična cerkev sv. Antona Padovanskega. Leta 1526 prvič omenjena cerkev je bila najprej posvečena sv. Pavlu. Najkasneje v 18. stol. je prišlo do spremembe patrocinija. V začetku 18. stol. so cerkev prenovili ali na novo sezidali v baročnem slogu. V drugi polovici istega stol. so zamenjali oltarje z novimi poznobaročnimi. Vsi trije leseni oltarji, naslikan oltar v stranski kapeli in še nekaj drugih slik so delo slikarja in rezbarja Antona Postla iz Šentruperta. Izdelal jih je v obdobju 30 let ob koncu 18. stol. (72, 73). Levi stranski oltar na slavoločni steni je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Upodobljena sta na sliki, med njima na oblaku stoji Kristus s križem. Bradata svetnika sta oblečena v dolgo tuniko in plašč po vzhodni šegi. Barve oblačil so značilne za avtorja: modra, rdeča in rumena. Dvojčka držita posodo za mazilo in spatulo. Obrnjena sta proti Kristusu, ki z levico objema križ, desnico ima naslonjeno na prebodene prsi, svoj pogled upira v opazovalca. Glave vseh treh obdaja svetniški sij. To olje na platnu velja za eno izmed boljših slikarjevih del.

3.23 KAMNIK – GALERIJA MIHA MALEŠ

V Galeriji Miha Maleš v Kamniku je razstavljeno barvno stekleno okno »Sv. Kozma in sv. Damijan«. Leta 1940 so ga po Maleševih osnutkih izdelali za kapelo Šlajmerjevega doma (današnja Ortopedska klinika) v Ljubljani. Preden so čez desetletje kapelo uničili, je umetnik sam odnesel okno in ga tako ohranil (74). Miha Maleš (1903, Jeranovo pri Kamniku – 1987, Ljubljana) je velik del svojega opusa podaril mestu Kamniku, ki njegova dela razstavlja v galeriji v stalni zbirki in razstavah (75, 74).

Okno velikosti 3 × 1,5 m v živih barvah predstavlja svetnika v Maleševi domači pokrajini pod Kamniško-Savinjskimi Alpami (74). Sv. Kozma drži stekleničko, z desnico podaja ženi z naglavno ruto zavitek zdravil. Pred njim na tleh sedi gol bolnik, ki steguje desnico proti sv. Damjanu, ki se sklanja nadenj. V rokah ima valjasto posodo. Svetnika nosita kefijo, dolgo obleko, plašč in sandale. Glavo jima obdaja avreola. V ozadju pod gorami je kapela na kamniškem Malem gradu. Na vrhu okna sta v obliki loka razvita trakova z imeni svetnikov. V zgornjem levem kotu je ime umetnika in leto izdelav.

Ohranjena sta tudi načrt in risba za okno v Šlajmerjevem domu. Oboje hrani Galerija Miha Maleš (74).

3.24 KNEŽJA VAS

Knežja vas je gručasto naselje na nizki vzpetini zahodno od Trebnjega. Na najvišji legi sredi vasi stoji podružnična cerkev sv. Neže. Prvič jo omenjajo leta 1526. Srednjeveški stavbi so v 17. stol. dozidali kapeli in prezbiterij ter jo barokizirali (76). Najstarejši od treh oltarjev je oltar sv. Notburge iz leta 1697 v kapeli na desni strani (77). V atiki tega baročnega oltarja je slika sv. Kozme in Damjana. Na vrhu zaokrožena pokončna oljna slika je v spodnjem desnem delu močno poškodovana (luknje). Predstavlja svetnika na poti. Mož na levi drži posodo z mazilom, drugo dlan ima odprto in obrnjeno proti bratu na desni strani slike, ki drži žlico, drugo roko s šopkom zdravilnih rastlin ima dvignjeno. Med rastlinami lahko prepoznamo pravo kamilico (*Chamomilla recutita*) in navadno šmarnico (*Convallaria majalis*). Oblečena sta v srnjco, hlače do meč in dolg plašč. Oba sta opasana in imata turban. Eden ima sandale, pri drugem poslikava najverjetneje ni dokončana. Viden je podplat, manjkajo pa jermeni. Oba svetnika se ozirata proti angeloma nad njima.

3.25 KOČEVJE

V južnem delu Kočevja ob cesti proti Hrvaški stoji kapela sv. Frančiška Ksaverija. Zgrajena naj bi bila v prvi polovici 18. stol., najverjetneje po naročilu Turjaških gospodov (Auerspergov) (78). Prvič jo omenja goriški nadškof Attems ob vizitaciji leta 1753. Takrat je osmerokotna kapela z majhnim zvonikom stala sredi polj. Od leta 2010 je prilagojena obredom pravoslavne skupnosti (79). Baročno zgradbo krasi glavni oltar, prižnica, ki jo nosi črnc, in namesto stranskih oltarjev dve uokvirjeni sliki. Na desni strani visi delo Josipa (tudi Jožefa) Fayenza (okoli 1745, Kočevje – 1827, Kočevje) (79, 80). Slika olje na platnu (202 × 141 cm) predstavlja sv. Kozmo in Damjana, med njima je Kristus s križem (79). Razoglava svetnika sta oblečena v dolgo tuniko in plašč. Desni drži valjasto posodo s pokrovom, levi spatulo in palmovo vejo. Nad trojico iz oblaka gledajo trije angeli, ki svetnikoma dajejo zelena venčka. Na Kristusa iznad oblakov sijejo žarki. Vsem trem možem glave obdaja avreola.

3.26 KOLOVRAT

Kolovrat je razloženo naselje južno od Trojan. Sestavljajo ga majhni zaselki in gručasto vaško jedro. Na južni strani vasi na povzdignjeni legi stoji župnijska cerkev sv. Lovrenca. Prvič jo omenjajo leta 1526. V osnovi gre za poznogotsko stavbo, ki so jo v drugi polovici 18. stol. barokizirali. V kapeli na levi strani je nad grobnico vitezov oltar Matere božje narejen iz črnega marmorja. V baročnem slogu so ga izklesali okoli leta 1700 za kapelo v Mediji in ga kasneje prenesli v Kolovrat (81, 82, 83). Ob straneh sta približno 130 cm visoka bela kamnita kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnika nosita dolgo tuniko in plašč, ki ustreza noši v času razsvetljenstva. Pri kipu na levi strani sta poškodovana oba kazalca, atributov nima. Kip na desni ima posodo za mazilo. Svetnika sta dolgolasa in bradata. Levi se obrača navzgor k Materi božji, desni navzdol k opazovalcu.

3.27 KOMENDA

Komenda je staro cerkveno središče ob vznožju krvavškega predgorja. Cerkev sv. Petra v gozdu prvič omenjajo že leta 1147 (84). Kasneje je naselje dobilo ime po posesti malteških vitezov, ki so tu živeli od leta 1223 do leta 1800 (komenda pomeni posest viteškega reda) (85). V tem času so cerkev večkrat prezidali in leta 1727 zgradili sedanjo baročno zgradbo. Poleg cerkve so posest malteških vitezov sestavljali še grad iz leta 1499, pokopališče z gotskim znamenjem iz 1510. leta, župnišče in gospodarska poslopja (84).

Cerkev ima bogato notranjo opremo in je povsem obnovljena. Pod pozlačenim glavnim oltarjem so shranjene relikvije sv. Urbana, vojaka in mučenca (84). Cerkev ima štiri stranske oltarje in kapelo malteških vitezov posvečeno Mariji (85). Zadnji desni oltar je posvečen sv. Florjanu in sv. Valentinu, ki ju je na oljni sliki upodobil beneški slikar Nikolaj Bambini (1727). Sv. Kozma in Damjan stojita vsak na svoji strani slike. Lesena, polihromirana in pozlačena kipa sta visoka približno 135 cm. Gre za kakovostno novejše, najverjetneje tirolsko delo neznanega avtorja (7). Svetnik na levi strani drži posodo za pripravo zdravil in žlico ali terilnico s pestilom, v levi roki pa drži k tlom obrnjen meč. Slednji kaže na svetnikovo mučeniško smrt z obglavljenjem. Svetnik na desni strani oltarja drži posodo s pokrovom in palmovo vejo, ki je znak mučeništva. Oba svetnika sta oblečena v dolgo tuniko in ogrinjalo, svetnik na levi je pokrit s turbanom, svetnik na desni pa razoglav.

3.28 KORENO NAD HORJULOM

Koreno nad Horjulom je razloženo naselje na slemenu severno od Horjula. Sestavljajo ga raztreseni zaselki sredi katerih stoji na razglednem vrhu (729 m) podružnična cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Obdaja jo pokopališče z obzidjem. V osnovi gre za romansko zgradbo, kar je še opazno v cerkveni ladji. Leta 1389 posvečena cerkev je bila večkrat predelana. Prezbiterij je gotski, zvonik in oprema baročni. Glavni oltar je delo podobarja Mateja Facija iz Polhovega Gradca. Umetnik doma iz Italije je v okoliških krajih deloval v 1. polovici 18. stol. (86, 87, 88). Bogato rezljan lesen oltar krasita polihromirana kipa sv. Kozme in Damjana. Postavljena sta na konzolah ob oltarni niši. Svetnika sta oblečena v dolgo tuniko in plašč v zlati in rdeči barvi, pokrita sta s turbanom. Bradata in dolgolasa dvojčka upirata resen pogled levi proti opazovalcu, desni proti Bogu. Levi drži kelihu podobno posodo s pokrovom.

Ohranjena je tudi velika bandera s podobo cerkvenih zavetnikov na eni strani, na drugi pa sta sv. Kozma in Damjan. Klečita na oblaku, nad njima je trikotnik z očesom in žarki, to je znamenje vsevidnega Boga. Svetnika nosita vzhodnjaška oblačila (tuniko do kolen, hlače in dolg plašč) v zelenih in rjavih tonih. Eden drži posodo za mazilo, drugi palico ali meč. Tako kot kipa v cerkvi se eden ozira navzdol, drugi pa se obrača proti nebu.

V zvoniku od leta 2009 poje velik nov zvon posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Na njem je relief svetnikov (89).

3.29 KOŠTABONA

Istrska vas Koštabona leži na 257 metrih nadmorske višine v Šavrinskem pogorju nad dolino Dragonje. Strnjeno naselje ima dolgo zgodovino, saj ga v pisnih virih prvič omenjajo že leta 1186. Najverjetnejša razlaga imena Koštabona je, da izhaja iz castrum Bonae (utrdba boginje Bone). Na mestu svetišča, posvečenega tej starorimski boginji zdravja, dobrote in materinstva, naj bi stala današnja cerkev sv. Kozme in Damjana (90). Sezidali naj bi jo leta 1446, vendar so jo kasneje večkrat prezidali (91). Od prvotne gotске cerkve je ohranjen obokan prezbiterij s poslikavo in del južne stene. Leta 1723 so jo barokizirali (90). Tudi glavni oltar je baročni, a vsebuje še renesančne prvine. Leseni oltar ima tri niše: v sredini je Marija z Jezusom, na levi in desni strani pa sta kipa zdravnikov.

Svetnik na levi drži v rokah posodo s prekati oz. vdolbinicami, svetnik na desni pa tablico oz. ploščo, za pasom ima pritrjeno pušico ali tok. Dvojčka sta enako oblečena z majhno razliko v barvi tunike: svetnik na levi ima zeleno tuniko, rdeč plašč in zlato ogrinjalo, svetnik na desni pa modro tuniko. Obuta sta v nizke škornje.

Redka upodobitev svetnikov je na stropu ladje. Gre za kasnejšo poslikavo, saj je strop novejši. Slika predstavlja mučenje svetnikov: zažgali naj bi ju na grmadi, vendar sta z božjo pomočjo nepoškodovana prišla iz ognja.

O nastanku te cerkve in češčenju svetnikov govori tudi pesem, ki jo je 1987. leta uglasbil Jože Trošt.

3.30 KOVOR

Kovor je gručasto naselje na desnem bregu Tržiške Bistrice. Zaradi izjemne lege ob poti čez Ljubelj sega njegova zgodovina že v rimsko dobo. Vas je najprej imela le krstilnico, prva cerkev pa se omenja leta 1517. Po letu 1740 so to cerkev povečali in barokizirali (92). Današnjo podobo naj bi dobila stoletje kasneje (93). Bogata notranja oprema cerkve je baročna. Glavni oltar je delo Petra Žiwobskega, oba stranska oltarja naj bi v drugi polovici 18. stol. izdelal Peter Janežič (1723 - okoli 1770) iz Cerkelj na Gorenjskem. Vendar kasnejše raziskave kažejo, da je bil Peter Janežič le polihromator in pozlatar (48). Tako avtorstvo ostaja neznano. Sv. Kozma in Damjan sta upodobljena na desnem stranskem oltarju sv. Antona Padovanskega. Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta visoka približno meter. Svetnik na levi drži žlico in posodo. Oblečen je v krajši plašč obšit s krznom in ogrnjen z ogrinjalom. Svetnik na desni drži list (recept) in gosje pero, oblečen pa je v dolg plašč obšit s krznom. Oba svetnika sta pokrita s turbanom in obuta v visoke škornje.

3.31 KRAŠNJA

Krašnja je gručasto naselje med Blagovico in Lukovico pri Domžalah. Na vzhodnem koncu vasi pod hribom stoji župnijska cerkev sv. Tomaža. Prvo cerkev naj bi na tem mestu postavili v začetku 13. stol. Sedanja baročna arhitektura je posledica večkratnih predelav. Cerkev krasijo trije oltarji. V kapeli na levi strani je oltar iz črnega marmorja z intarzijami, ki so ga po zgledu starejšega baročnega oltarja iz kapele na desni strani cerkve, naredili leta 1864. Posvečen je sv. Kozmi in Damjanu (94). Oljnato sliko na platnu, ki predstavlja svetnika kot priprošnjika, je naslikal Mihael Kavka (1809 – 1873) iz Ihana (94, 95). Brata dvojčka je upodobil klečeča na oblaku, poleg njiju ležita palmovi veji. Oblečena sta v okrašeni obleki in s krznom obrobljena plašča. Držita valjasti posodi s poševno signaturo z napisom (»S.I.N.M.« in »SISAL«). Levi svetnik se ozira navzgor proti žarkom, ki z vrha sijajo na dvojčka. Desni svetnik roko naslanja na prsi in poveša pogled proti bolniku, ki leži v postelji. Poleg trpečega stoji žena, ki kaže rano na prsih. V skupini pod oblaki je še mož z zvončkom, žena, ki moli in mati z majhnim otrokom. Vsi proseče pogledujejo proti svetnikoma nad njimi.

V cerkvi ob praznikih izpostavijo tudi novo bandero sv. Kozme in Damjana. Leta 1999 narejena slika živih barv predstavlja svetnika na poti (94). Oblečena sta v različna, a značilna oblačila. Posebno je le pokrivalo desnega moža. Eden drži palmovo vejo, drugi valjasto posodo. Nad njima je enakostranični trikotnik s tremi plamenčki iz katerega sijajo žarki kot znamenje sv. Trojice.

3.32 KRKA

Krka je gručasto naselje južno od Ivančne Gorice. V jugozahodnem delu naselja ob pokopališča na griču stoji župnijska cerkev sv. Kozme in Damjana. Ko so leta 1135 cistercijani ustanovili stiški samostan, je na tem mestu že bila cerkev (96, 8). V 17. in 18. stol. se je romanje na Krko močno okrepilo in leta 1707 so začeli s temeljito prenovo in povečanjem cerkve. Prezbitarij so dozidali na mestu prejšnjega vhoda (zasukali za 180 stopinj) in cerkvi dodali 6 stranskih kapel. Dela so zaključili leta 1771. Iz tega obdobja je tudi baročni veliki oltar (8). V osrednji niši, ki jo večino leta zakriva ena od treh zamenljivih slik, stojita, poleg Kristusa s križem na oblaku, sv. Kozma in Damjan. Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta naravne velikosti. Svetnika sta upodobljena kot

dvojčka, oblečena v dolgo obleko in plašč. Mož na levi drži valjasto posodo s poševno signaturo, njegov dvojček na desni mu kaže recept, v drugi roki pa drži nizko pravokotno posodo s spatulo (posoda stoji navpično namesto vodoravno). Ob njegovih nogah kleči deček in se s sklenjenimi rokami obrača proti Kristusu.

Ena izmed zamenljivih slik je delo Matevža Langusa (1792, Kamna Gorica – 1855, Ljubljana) (97). Leta 1851 naslikana velika oljna slika na platnu predstavlja sv. Kozmo in Damjana pri zdravljenju (8). Na oblaku stoji Kristus v rdečem plašču in drži križ. Za njim so v avreoli, ki mu obdaja glavo, skupine angelov, bližnji pa držijo palmovi veji in venčka iz zelenja. Na dnu slike pod oblakom je v temi upodobljenih 5 bolnikov. Dva imata rane, eden naslanja glavo na roko, drugo roko pa ima prislonjeno na srčno stran. Najbolj bolna moža sta oblečena le v svetlo srajco in se proseče ozirata navzgor. Eden izteguje roko proti obližu, ki mu ga svetnik na desni podaja. V drugi roki svetnik drži še en obliž in spatulo. Svetnik na levi drži posodo z napisom »MEDICINA DEI« in povzdiguje pogled proti Kristusu. Bradata dvojčka nosita beli srajci, črtasti dolgi obleki in obrobljena plašča. Glavi jima obdaja avreola.

Na hrbtni strani tabernaklja visi približno 40 cm visoka votivna podoba sv. Kozme in Damjana z zahvalo: »Ozdravljena sem bila le na priprošnjo sv. Kozma in Damjana. Zato se svetnikoma iz srca zahvalim! ANA JARC iz Mirne peči.«

Leta 1908 je furlanski slikar Giovanni Moro iz Vidma poslikal cerkev (98). Na svodu ladje je upodobil svetnika kot sta na Šubičevi sliki v Narodni galeriji, levi del slike pa je dodan. V ozadju vidimo grad Vrhrka nad izvirov Poltarice, ki je prvi desni pritok reke Krke. Med svetnikoma vidimo njima posvečeno krško cerkev. Na levi strani slike je 6 ljudi, ki se v prošnji obračajo na svetnika.

V krškem župnišču sta shranjeni dve oljni sliki svetnikov. Portreta velikosti približno 70 × 55 cm je leta 1704 iz zaobljube naslikal Ferdinand Stainer (Strass, Avstrija – 1725, Celovec, Avstrija), ko je na povabilo stiškega opata slikal v samostanu (99). Sv. Kozma ima krajšo brado in je oblečen v belo srajco in modro obleko z zlatim okrasjem (8). Obrnjen je v desno. V desnici ima palmovo vejo, z levico drži knjigo in valjasto posodo s poševno signaturo. Na knjigi je napis: »Ex Voto Pinx xxxxx Fer. Staixxx 1704«. Glavo mu obdaja tanka temna avreola. Sv. Damjan gleda proti levi strani. Preko modre obleke ima ogrnjen rdeč plašč. Desnico naslanja na srčno stran, v levici drži palmovo vejo in knjigo, ki

nosi enak napis kot Kozmova knjiga. Kodre mu obdaja tanka temna avreola. Pri obeh slikah je viden odtis nekdanjega širšega okvirja.

3.33 KRKA - KAPELICA

Sredi vasi Krka, ob cesti proti Trebnji Gorici, stoji leta 1857 zgrajena kapelica odprtega tipa (100). Stranski okni in vhodno odprtino zapirajo kovinske rešetke. Na zadnji steni obnovljene kapelice je vidna stara poslikava. Pred njo so na oltarno mizico postavljeni trije leseni kipi: v sredini Kristus s križem, ob njem pa sv. Kozma in Damjan. Polihromirani kipi niso obnovljeni, a so dobro ohranjeni (celi). Dvojčka sta oblečena v dolgo obleko in ogrnjena s plaščem. Svetnik na levi z dolgo košato brado drži posodo podobno kelihu s pokrovom in palmovo vejo. Golobrad svetnik na desni drži nekakšno žlico, z drugo roko pa rob plašča. Palmova veja je pritrjena na oblačilo.

3.34 KROPA

Kropa je razpotegnjeno naselje v ozki dolini jugovzhodno od Radovljice. Obdajajo jo visoki hribi Jelovice, ki kraju pozimi vzamejo sončne žarke. Ob potoku se stiskajo fužinarske hiše, župnijska cerkev sv. Lenarta s pokopališčem pa stoji na zahodnem pobočju nad jedrom kraja. Na tem mestu je bila cerkev že leta 1468. Stavbo so od takrat večkrat dozidali in ji sedanjo podobo dali leta 1868. Bogata poslikava in slike so delo različnih avtorjev: Layerja, Kobilice, Langusa, Bradaške. Cerkev ima pet poznobaročnih oltarjev, ki jih je izdelal kipar in razbar poljskega rodu Peter Žiwobski (druga polovica 18. stol.) med leti 1783 in 1786, ko je bival v Podbrezjah (101, 102). Po drugih podatkih naj bi gotovo bili njegovo delo vsi kipi in najverjetneje tudi glavni oltar. Tudi pozlačena polihromirana lesena kipa sv. Kozme in Damjana na desnem stranskem oltarju Trpečega Zveličarja (Ecce homo) sta njegovo delo (48). Obleka svetnikov je značilna: tunika, pas, dolg plašč, turban in škornji. Svetnik na levi drži z levico okrašeno posodo za mazilo, svetnik na desni pa recept. Drža desnice pri obeh svetnikih kaže, da sta najverjetneje držala tudi palmovi veji. Oba kipa sta nekoliko poškodovana. Kipa svetnikov iz Kroke in kipa s Sv. Mohorja nad Moravčami so si izredno podobni in so pripisani istemu umetniku.

3.35 KUZMA

Kuzma je razloženo naselje na Goričkem v Prekmurju. Na griču nad gručastim vaškim jedrom stoji župnijska cerkev sv. Kozme in Damjana. O njenem nastanku pripoveduje legenda. »Legenda pravi, da je dal prvi verski objekt zgraditi dobrški grof. Na ta način naj bi se zahvalil Bogu, ker se je hčerki povrnil vid. Le-ta si je namreč v studencu, ki je bil na griču, izpirala oči. Cerkev je dal posvetiti zdravnikoma sv. Kozmi in Damijanu. Žal pa je studenec kmalu zatem izgubil svojo moč, ker naj bi se blizu pobila brata, zato se je voda spremenila v oblak, ki je odplaval proti Štajerski, cerkvice pa je ostala.« (103). Prvo kapelo iz 15. stol. so v 19. stol. povečali. Po dolgotrajnih naporih, so leta 1963 po pridobitvi dovoljenj sezidali novo cerkev pravokotno glede na staro in ohranili nekdanji zvonik in prezbiterij kot stransko kapelo. Takrat je tudi celotno cerkev v *sgraffito* tehniki poslikal slikar Lojze Perko (1909, Stari trg pri Ložu – 1980, Ljubljana) (104, 105). Svetnika sta upodobljena na oltarni steni nad prehodoma v zakristijo. Pod njunimi nogami sta trakova z imenom. V sredi med njima je Kristus in ob njem angela. Svetnika nista prikazana kot dvojčka. Na levi strani je starejši brat, sv. Kozma. V rokah ima meč, škatlo in papirni zvitek. Na desni je sv. Damjan s palmovo vejo in kelihom s pokrovom. Svetnika nosita obleko in dolg plašč. Glavo jima obkroža avreola.

Na cerkvenem podstrešju sta še dve upodobitvi cerkvenih zavetnikov. Lepa lesena, polihromirana in pozlačena kipa, ki sta stala na oltarju predhodnice sedanje cerkve, je slikar Perko uporabil kot izhodišče za sliki svetnikov. Oblačila, obutev in atributi se namreč ujemajo. Razlika je pri atributu v desnici sv. Damjana. Poškodovana roka drži stekleničko. Sv. Kozma ima glavo ovito s turbanom, oba dvojčka imata avreolo. Kipa bi lahko nastala v 19. stol.

Tretja upodobitev svetnikov naj bi bila najstarejša. Gre za nekaj manj kot dva metra visoko sliko, ki je na vrhu zaokrožena. Slikarja in leta nastanka žal ni mogoče razvozlati, saj del napisa zakriva okvir. Okorna slika predstavlja svetnika v modrih oblekah in rdečih plaščih z zlatimi gumbi. Oblačili se razlikujeta le v odtenkih. Na glavah imata visoki pokrivali s svojima imenoma, obuta sta v škornje. V rokah držita valjasti posodi s poševno signaturo. Na oblaku nad svetnikoma je angel z veliko palmovo vejo in mečem.

3.36 LEDINICA PRI ŽIREH

Ledinica je strnjeno naselje zahodno od Žirov. Na razglednem griču nad zaselkom stoji velika podružnična cerkev sv. Ane. Na mestu prvotne gotske cerkve so konec 17. stol. postavili sedanjo baročno cerkev z značilnim zvonikom (41). Tudi oprema je baročna. Značilno okrašena in pozlačena stranska oltarja ob slavoločni steni iz leta 1773 sta delo kiparja Valentina Vrbnika in slikarja Franca Lederwascha (106). S stebri okrašeni in ravno tako barviti so glavni oltar iz leta 1774 (Vrbnikovi kipi) in oltarja v stranskih nišah sredi cerkvene ladje, ki sta delo podobarja in slikarja Štefana Šubica iz Poljanske doline (1820, Hotavlje - 1884, Poljane nad Škofjo Loko) (41, 107, 108). V levi stranski niši je oltar posvečen sv. Križu. Na oltarnem nastavku je ohranjen zapis: »iz Nougá narjen od Štefana Šubic 1864«. Na lokih povsem levo in desno ob oltarju sta visoka lesena polihromirana in pozlačena kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnika v dolgi tuniki in plašču, obšitem s krznom, držita posodi za zdravila in palmovi veji. Kipa se razlikujeta le v manjših detajlih in polihromaciji. Svetnik na desni upira pogled v opazovalca, njegov brat na levi se ozira kvišku.

3.37 LJUBLJANA - FRANČIŠKANI

Sredi Ljubljane na Prešernovem trgu stoji frančiškanska cerkev Marijinega oznanjenja s samostanom. Sredi 17. stol. so jo zgradili avguštinci in do leta 1784 tu delovali (109). Nato so v sklopu jožefinskih reform morali samostan zapustiti in dobili so ga frančiškani (110). Prepoznavno pročelje je cerkev dobila v 19. stol. (111). Cerkevna oprema zajema devet kamnitih oltarjev. V srednji kapeli na desni strani cerkve je oltar posvečen sv. Luciji, Apoloniji in Agati s sliko svetnic iz leta 1702. Ob straneh sta novejša baročna kipa sv. Kozme in Damjana (112). Oblečena sta v različni daljši tuniki z gumbi in plašča. Bradata dvojčka nosita tudi različni napihnjeni pokrivali. Levi svetnik kaže s prstom na oltarno sliko proti kateremu nagiba glavo. Desni svetnik drži valjasto posodo s pokrovom in signaturo »MEDIKAMEN«. V drugi roki je tudi najbrž držal atribut. Kipa sta bela, le detajli (obrobe, gumbi, cofa, napis) so pozlačeni.

Ob cerkvi je frančiškanski samostan. Na hodniku nad zakristijo visi slika Valentina Metzingerja (1699, Francija – 1759, Ljubljana) iz leta 1746 (58). Oljnata slika predstavlja svetnika, ki skrbno zdravita bolnega moža ležečega na postelji. Levi mu daje z žlico

zdravilo, bolnik ga z roko ustavlja in se s trpečim obrazom obrača proti Kristusu na križu, na katerega kaže drugi svetnik. Zdravnika sta oblečena v dolgo obleko in plašč. Pokrita sta z rahlo napihnjnim pokrivalom z majhnimi krajci. Na mizici ob postelji so valjasta posoda, skledica, steklenička in recept. Ob strani v ozadju moli žena s sklenjenimi rokami. Na drugi strani pod križem je še ena valjasta posoda. Na oblaku nad skupino se objemata angela s palmovima vejama. Še višje v rumeni svetlobi sta angelski glavi. Nekdaj je slika krasila levi stranski oltar v cerkvi Marijinega obiskanja na Rožniku (Ljubljana). Oltar je še vedno posvečen sv. Kozmi in Damjanu, vendar na njem ni njune upodobitve (112).

3.38 LJUBLJANA – GALERIJA AŽBE

Spletni antikvariat galerije Ažbe z imenom sloANTIKA (www.sloantika.si) prodaja baročna kipa sv. Kozme in Damjana s konca 17. stol. Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta visoka približno 60 cm (113). Dvojčka sta oblečena v krajšo tuniko, ogrnjena s plaščem in prepasana. Oblačila se razlikujejo le v polihromaciji. Obuta sta v škornje. V rokah drži eden nekakšno skledo, drugi skrinjico. Oba kipa imata poškodovano po eno roko.

3.39 LJUBLJANA – NADŠKOFIJSKI ARHIV

Nadškofijski arhiv na Krekovem trgu v Ljubljani ima majhni oljni sliki sv. Kozme in Damjana. Gre za portreta svetnikov velikosti 10 × 15 cm. Sliki nista podpisani, na hrbtni strani sta označeni kot Bergantovi - Fortunat Bergant (1721, Mekinje – 1769, Ljubljana) (114). Sv. Kozma drži v desnici šopek zdravilnih rastlin, levico si naslanja na prsi. Sv. Damjan drži v levici posodo za mazilo, desnico ima odprto. Oba svetnika gledata opazovalca slike. Oblečena sta v srajco, telovnik in ogrnjena s plaščem. Pokrita sta z visokim pokrivalom.

3.40 LJUBLJANA - NARODNA GALERIJA

Narodna galerija ima v stalno zbirko uvrščeno sliko Sv. Kozma in Damjan (oznaka NG S 451) slikarja Jurija Šubica (1855, Poljane nad Škofjo Loko – 1890, Leipzig) iz leta 1887 (115, 116). Realistično oljno sliko na platnu velikosti 209 × 106 cm je slikar naredil za desni stranski oltar cerkve sv. Petra in Pavla v Osilnici (117, 115, 79). Leta 1937 je sliko odkupila Narodna galerija, v cerkvi pa visi sedaj kopija (79). Svetnika sta oblečena v dolgo obleko in plašč, prepasana in pokrita z belo kefijo. Obuta sta v preproste sandale. Svetnik na levi se naslanja na zid. Z desnico drži valjasto posodo s pokrovom in poševno signaturo, z levico dviguje križ s Kristusom proti kateremu tudi obrača pogled. Svetnik na desni ima v desnici stekleničko z bistro tekočino, s kazalcem levece kaže na Kristusa, pogled pa upira v opazovalca, kot bi ga opominjal naj se opre na Boga. Bradata dvojčka stojita na prostem ob zidu, za njima so obrisi stavb. Glavo jima obkroža tanka črta avreole. Iz slike je čutiti sproščenost in samozavest svetniških zdravnikov pri opravljanju svojega poklica.

V sklopu stalne zbirke visi tudi slika sv. Kozme in Damjan neznanega italijanskega avtorja (oznaka NG S 1116). Delo, olje na platnu, je bilo narejeno v slogu beneške šole okrog leta 1600 (117). Nenavadna upodobitev predstavlja svetnika kot mladeniča, ki se uči. Sedita pri mizi, eden piše s peresom v knjigo, drugi ima roko na zaprti knjigi in opazuje brata dvojčka. Oblečena sta v dolgo obleko in plašč. Nad glavama je vidna tanka avreola. Ob njiju stoji angel kot učitelj, ki bdi nad svojima učencema. Na mizi je še črnilnik s peresom in odprta knjiga naslonjena na človeško lobanjo. Na desni strani slike je v ozadju knjižna omara.

V zbirki plastik Narodne galerije se nahajata dva kipa svetnikov iz različnih parov. Starejši je kip sv. Kozme (oznaka NG P 600) iz 18. stol. Polihromiran lesen kip je visok 133 cm (118). Bradat svetnik je oblečen v dolgo tuniko in plašč, katerega rob z levico drži, desnici manjka dlan. V njej je najverjetneje imel palmovo vejo ali posodo. Na glavi ima turban. Mlajši kip (oznaka NG S 263) je iz 19. stol. Polihromiran lesen kip je visok 97,5 cm (118). Svetnik je oblečen v tuniko in plašč z obrobo, ki segata do kolen in razkrivata škornje. Na glavi ima napihnjeno pokrivalo. Roki sta poškodovani. Kip je rahlo obrnjen v levo, zato bi lahko predstavljal sv. Damjana, ki navadno stoji na desni strani oltarja.

3.41 LJUBLJANA – NARODNI MUZEJ SLOVENIJE

V zbirki slik Narodnega muzeja Slovenije je delo Antona Postla Sv. Kozma in Damjan ob Zveličarju (oznaka N 8614). Slika, olje na platnu, velikosti 87 × 65 cm je nastala v poznem 18. stol. (119). Za obdobje od leta 1769 do leta 1794 je znano, da je slikar Postl deloval na Dolenjskem (120). Slika predstavlja trojico mož stoječih na oblaku. V sredini najvišje je Kristus s križem, ob njem sta zdravnika. Oblečena sta v značilni dolgi obleki in plašča s krzveno obrobo. Levi drži valjasto posodo s pokrovom in signaturo in se obrača proti Kristusu in bratu dvojčku na desni, ki drži spatulo in šopek zdravilnih rož. Kristus in svetnik na desni gledata opazovalca slike. Vsem trem glavo obkroža avreola. Nad njunima glavama v oblakih sta dve angelski glavi s krili. Podobno delo istega slikarja je v cerkvi na Jelševcu.

V muzeju hranijo tudi banderno sliko z naslovom Dva mučenca (oznaka N 7006). Olje na platnu velikosti 61 × 49 cm je iz 19. stol. (119). Predstavlja sv. Kozmo in Damjana v pokrajini. Oba svetnika se ozirata proti svetlobi, ki izza oblakov kot znamenje Boga sije nanju. Svetnika nista upodobljena kot dvojčka, a sta si podobna. Oblečena sta v dolgo obleko in s krznom obrobljen plašč. Svetnik z brado na levi drži v desnici palmovo vejo in valjasto posodo s pokrovom in signaturo. Z odprto dlanjo leveice kaže proti bratu, ki ima v desnici palmovo vejo, v levisi pa knjigo. Glavo jima obkroža avreola. Kipov, ki jih omenja Minařik, zaradi pomanjkanja podatkov nismo našli (1).

3.42 LJUBLJANA - SEMENIŠKA KNJIŽNICA

Semeniška knjižnica v Ljubljani hrani v Gaber-Veidrovi zbirki štiri bakroreze sv. Kozme in Damjana za izdelavo podobic in podobice (121). Trije bakrorezi so z besedilom v nemščini, en je narejen po Langusovi sliki s Krke iz leta 1851 in ima slovenski napis »SS. Cosmas in Damian, sdraunika in Marternika na Kerki«. Po tem bakrorezu je bilo narejenih več ponatisov, kasneje tudi bakrene in barvne izvedbe. Na poznejših serijah je zapis vedno bolj podoben današnji slovenščini. Zadnja bakrena verzija tako že nosi napis »S.S. Kozma in Damijan, pomočnika in mučenika na Krki«. Barvne serije imajo različne obrobe.

Iz prve polovice 20. stol. je podobica s Krke na kateri sta svetnika v dolgih oblekah in plaščih, držita palmovi veji, kelih s pokrovom in knjigo. Dvojčka sta prikazana kot

mladeniča, okoli glave imata avreolo, na njiju iz oblaka z golobom (znamenje sv. Duha) sijejo žarki. Spodaj je napis »SV. KOZMA IN DAMIJAN. V romarski cerkvi na Krki pri Stični«. Na zadnji strani so navodila romarjem za prihod na Krko.

Najstarejša ohranjena podobica sv. Kozme in Damjana s slovenskim napisom v Gaber - Veidrovi zbirki je barvan črn odtis z napisom v spodnjem desnem kotu »S KOSMAS INU DAMIAN« (10). V spodnjem levem kotu je cerkev na Krki, kakršna je bila pred prenovo, ki se je začela leta 1707. Na podobici sta ob Kristusu s križem svetnika v značilnih oblačilih. Držita kelih s pokrovom in spatulo. Glave vseh treh obdaja avreola.

Trije bakrorezi z napisi v nemščini predstavljajo trojico mož podobno kot najstarejša slovenska podobica. Teh podobic je bilo natisnjenih največ, morda tudi zaradi priljubljenosti krške cerkve med Kočevarji (kočevski Nemci). Posebna je podobica na prepognjenem listu, ki ima na eni strani motiv, na zadnji strani pa zapisano molitev k sv. Kozmi in Damjanu v nemščini.

Povsem drugačen je motiv nemške podobice, ki predstavlja svetnika stoječa ob okrogli mizici. Na njej so valjasta posoda s poševno signaturo in dve steklenički (karafi). Zada na griču je Kristus na križu, pred mizo pa sedi bolnik, ki sklenjene roke dviguje proti Kristusu. Ob njem leži palica za hojo in krožnik. Svetnika in Kristusa obdajajo žarki. V levem kotu je podpis I.F.R. Na dnu podobice je besedilo v nemščini.

3.43 LJUBLJANA – SV. FLORJAN

V Ljubljani na jugozahodni strani Grajskega griča stoji podružnična cerkev sv. Florjana. Zgradili so jo iz zaobljube v drugi polovici 17. stol. po požaru, ki je prizadel to območje. Baročno cerkev krasijo poleg glavnega še štirje stranski oltarji. Ob slavoločni steni na levi strani je oltar posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Na kamniti oltarni mizi iz konca 17. stol. je lesen oltarni nastavek iz sredine druge polovice 18. stol. Velika slika je pripisana Francu Antonu Nierenbergerju (deloval 1712 – 1784) iz Višnje Gore (122, 123). Predstavlja svetnika pri zdravljenju moža. Bolnik sedi ovit v belo oblačilo in vzdiguje pogled proti svetniku, ki mu na zapestju desnice meri pulz. V levici svetnik drži šopek zdravilnih rastlin. Svetnik na levi drži valjasto posodo s pokrovom, drugo roko naslanja na prsi. Pogled povzdiguje k angelu nad skupino, ki nad glavama svetnikov drži zelena venčka. V

ozadju med svetnikoma kleči žena v svetli obleki in se preseče obrača navzgor. Svetnika sta oblečena v dolgo obleko in plašč v modri in rdeči barvi. Oblačila so bogato okrašena s krznom in zlatimi cofi. Bradatima svetnikoma glavo obkroža avreola.

3.44 LJUBLJANA – URŠULINSKA CERKEV

V Ljubljani na Kongresnem trgu v sklopu samostana uršulink stoji cerkev sv. Trojice. Samostanska in župnijska cerkev je bila zgrajena po prihodu uršulink med leti 1718 in 1726. Oltarji so nastajali vse do sredine 18. stol. Med zadnjimi je oltar sv. Frančiška Paolskega, od leta 1940 oltar sv. Angele, iz leta 1750 (124, 125). Levo in desno od slike stojita lesena kipa sv. Kozme in Damjana. Belo pobarvana kipa s pozlačenimi detajli sta delo gorenjskega kiparja Urbana Gabra (1725 – 1782) (48). Svetnika sta povsem različno oblečena. Svetnik na levi nosi dolgo obleko z dvema vrstama gumbov in dolg plašč s krznom. Prepasan je s trakom s cofoma. Bujne kodre mu pokriva napihnjen turban, vrat zakriva košata brada. Obut je v čevlje s sponko. V levici ima valjasto posodo s pokrovom. Desnico ima privzdignjeno in brez atributa. Svetnik na desni ima obleko do sredine meč in dolg plašč z zlato obrobo. Obut je v okrašene škornje. Na glavi ima napihnjeno pokrivalo. Atributov nima, vendar je najverjetneje nekaj držal. Svetnika sta obrnjena proti sredini oltarja.

Pred tem, ko sta bila na oltar postavljena kipa svetnikov, so ju v tej cerkvi častili člani Bratovščine sv. Kozme in Damjana, ki je združevala zdravnike in lekarnarje. Za ustanovitelja bratovščine velja zdravnik Marko Grbec. Od leta 1712 do 1727 so na njun god, ki je bil takrat dan kasneje kot sedaj, praznovali s slovesno mašo z litanijami in nagovorom. Zaradi nesoglasij med bratovščino in uršulinkami, so slovesnost nato praznovali pri klarisah. Kasnejših podatkov o bratovščini ni (9).

3.45 MALI LIPOGLAV

Mali Lipoglav je razloženo naselje severovzhodno od Šmarja - Sapa. Vas sestavljajo bližnji zaselki in gručasto jedro z župnijsko cerkvijo sv. Nikolaja. Leta 1290 prvič omenjena cerkev je bila v 18. in 19. stol. povsem predelana (126). Takrat sta bili najverjetneje dozidani tudi stranski kapeli. V levi stoji lesen Marijin oltar s kipom Marije

iz leta 1885 in ob njem starejša kipa sv. Kozme in Damjana (127, 127). Slednja naj bi bila delo kiparja Valentina Vrbnika (okoli 1744, Kranj – 1799, Kranj) (48). Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta visoka približno 80 cm. Svetnika nosita enaka plašča, turbana in škornje, različni sta le dolžini tunik. Oba držita posodi za mazilo, svetnik na desni, ki se ozira kvišku, še palmovo vejo. Glede na držo desnice svetnika na levi, ki pogled poveša k opazovalcu, lahko sklepamo, da palmova veja tu manjka.

3.46 MALOVŠE

Malovše so gručasto naselje v srednji Vipavski dolini. Pod vasjo je grič Kozmac, ki je ime dobil po prvotni podružnični cerkvi posvečeni sv. Kozmi in Damjanu (128). Leta 1750 je goriški nadškof Attems cerkev zaradi neprimernosti za rabo ukazal porušiti. Do leta 1766 so v naselju ob majhni kapelici zgradili zdajšnjo cerkev in jo naslednje leto tudi posvetili. Od stare cerkve sta se ohranila dva para kipov. Kamnita kipa iz sredine 18. stol. krasita glavni oltar: na levi sv. Kozma (S. CHOSMO), ki drži v eni roki posodo, v drugi palmovo vejo, na desni strani sv. Damjan (S. DOMIANO). Na venčnem zidcu v prezbiteriju sta lesena, nedavno obnovljena, pozlačena in polihromirana kipa. Nekdaj sta stala v polkrožnih nišah na pročelju. Svetnika držita v roki palmovo vejo, eden še škatlico. Oltarna slika, velikosti 58 × 142 cm, »Vsi svetniki častijo sveto Trojico« je delo baročnega slikarja Antona Cebeja (1722 - po 1774) iz Ajdovščine (129, 130). Slika je razdeljena na tri nivoje oblakov. Na vrhu je sv. Trojica na zemeljski obli. Na levi (ženski) strani kleči Marija in kaže na zbor svetnikov pod njo, v ozadju vidimo tablo 10 božjih zapovedi. Na desni (moški) strani sklepa roke na prsih sv. Jožef. V sredini slike je nepregledna množica svetnic. V spodnji skupini so prikazani svetniki. Med njimi sta na desni strani dvojčka s palmovo vejo in posodo (za mazila). Oblečena sta v okrašena oblačila, obšita s krznom in nosita pokrivalo po vzhodni šegi (turban).

3.47 MOKRONOG

Mokronog je strnjeno naselje severovzhodno od Trebnjega. Med nižje hribe ujet kraj v Mirenski dolini ima na glavnem trgu župnijsko cerkev sv. Egidija (Tilna). Na tem mestu naj bi že v sredini 14. stol. stala cerkev. Sedanjo klasicistično zgradbo so dokončali leta

1824, zvonik so dozidali leta 1940 (131). Ob levem stranskem oltarju iz črnega marmorja, ki je posvečen sv. Janezu Krstniku, stojita na konzolah kipa sv. Kozme in Damjana. Meter visoka belo barvana kipa predstavljata svetnika v značilni dolgi obleki in plašču z bogato draperijo. Svetnik levo od oltarja ima dolgo brado in drži valjasto posodo s kupolastim pokrovom. Golobradi dvojček na desni strani drži odprto knjigo, drugo roko ima dvignjeno kot bi razlagal ali morda kaj držal.

3.48 MOŠNJE

Mošnje so gručasto naselje na ravnini vzhodno od Radovljice. V središču vasi ob pokopališču je ena najstarejših cerkva na Slovenskem. Triladijska romanska bazilika z gotskimi (prezbiterij), renesančnimi (zvonik) in baročnimi (oboki) predelavami je posvečena sv. Andreju (132). Prvič jo omenjajo leta 1154, ko jo je oglejski patriarh dal Ortenburžanom (110). Ohranjene so gotске poslikave iz sredine 15. stol. (132). Cerkev ima pet oltarjev. Stranski desni oltar so postavili v 18. stol. na mestu Marijinega (133). Posvečen je sv. Kozmi in Damjanu. Na kamniti oltarni mizi je lesen marmoriran oltarni nastavek. Oltarna slika je na vrhu zaokrožena, visoka približno 130 cm in široka 65 cm. Slikarjevega podpisa ni več mogoče razbrati, saj je na sliki precej umazanije. Predstavlja trpečega bolnika na smrtni postelji. Obkrožajo ga družinski člani, ki prosijo zanj, in sveta zdravnik, ki ga tolažita. Eden ga objema čez ramena, drugi kaže proti Mariji kraljici na oblaku in sliki Žalostne matere Božje na steni ter ga opominja, da bo njegovo trpljenje nagrajeno z večnim veseljem. Na mizici poleg postelje so postavljeni zdravniški in lekarniški pripomočki: posodi za zdravila, manjša posodica, vrček in kos platna (obliž). Svetnika sta oblečena v dolgi tuniki in plašča obšita s krznom.

3.49 NOVO MESTO - FRANČIŠKANI

V starem delu Novega mesta stoji frančiškanska župnijska cerkev sv. Lenarta. Do prihoda redovnikov leta 1469 je bila tu le kapela. Nato so leta 1472 zgradili samostan in gotsko dvoransko cerkev (134). Leta 1664 je mesto prizadel velik požar, cerkev je pogorela. Stavbo so pozidali v baročnem slogu in ji v kasnejših letih dodali stranske kapele. Leta 1866 so v neogotskem slogu predelali fasado. Konec 19. in začetek 20. stol. so baročne

oltarje nadomestili z neogotskimi marmornimi oltarji Feliksa Tomana (1855, Ljubljana – 1939, Ljubljana) (135, 136). Njegovo delo je tudi desni stranski oltar Marijinega kronanja iz leta 1900 (135). Svetel oltar z vitkimi stolpiči in listnim okrasjem ima Metzingerjevo oltarno sliko, ob njej sta kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnika sta oblečena v dolgo tuniko z gumbi, plašč obšit s krznom in turban. Držita vazi podobno posodo. Svetnik na levi se s prosto roko zamišljeno gladi po dolgi bradi. Svetnik na desni z odprto dlanjo kaže proti opazovalcu.

3.50 OLIMJE

Najbolj posebna upodobitev svetnikov je v Stari lekarni v olimskem samostanu. Grad leži na pobočju ob vznožju Kozjanskega hribovja. V začetku 11. stol. so tu najprej zgradili stolp, ki so ga kasneje preuredili v dvorec. Sredi 16. stol. so ga povečali v grad s 4 trakti okrog dvorišča. Leta 1663 so ga dobili v dar pavlinski menihi in se v njem naselili. Grad so preuredili v samostan in dozidali cerkev Marijinega vnebovzetja (137). Proučevali so zelišča in ob samostanu uredili vrt. Imeli so bolniško sobo imenovano »infirmarium« in skrbeli za bolne sobrate. Kdaj točno so v pritličju južnega stolpa uredili lekarno, ni znano. Stolp so preurejali leta 1710, leta 1779 pa je olimska lekarna prvič omenjena. Okrogel obokan prostor z majhnimi okni je Anton Lerchinger iz Rogatca poslikal leta 1780. Prostor je v celoti okrašen s 15 freskami. Že dve leti kasneje pa je cesar Jožef II. samostan razpustil in ustanovil v Olimju župnijo. Leta 1805 je samostan kupil grof Attems. Kmalu je grad dobil sedanjo obliko, saj so podrli dva trakta gradu. Stavba je ostala v rodbini Attemsov vse do leta 1945, ko so grofa Ferdinanda Attemsa partizani ubili in stavbo nacionalizirali. Od razpustitve samostana leta 1782 do okrog leta 1950 so prostor uporabljali kot shrambo, kar je močno uničilo freske. Po večkratnih neuspešnih poskusih osušitve in obnove lekarne sta leta 1956 začela obnovo republiški zavod in celjski urad za spomeniško varstvo. Obnovo je ustavil potres leta 1974. Po odstranitvi posledic so nadaljevali z deli in leta 1983 restavrirali tudi lekarno. Od leta 1990 za olimsko lekarno skrbijo minoriti, ki so v Olimju tudi obudili zeliščarsko tradicijo (138).

Poslikava lekarne ni tako pomembna z umetnostnega vidika, kot zaradi vsebine. Zajema motive, ki se nanašajo na zdravljenje. V okenskih nišah je naslikanih šest znanih zdravnikov: Asklepij z bučasto steklenico, Dioskurid s knjigo, Galen - kaže na citat v

knjigi, Avicena s stekleničko s signaturo *Mixtura antiphlogistica* in Paracelsus, Teofrastus s stekleničko s signaturo *Aurum potabile*. Niz šestih stenskih fresk zajema farmacevtske motive in gre od Adama in Eve (jabolko, kača, pes, ovca), preko pijanega Noeta (vinska trta), Jakobovega sina Rubena (mandragora ali nadlišček), preroka Jona (bršljan), kralja Salomona (vejica cedre in hizopa ali ožepek) do Kristusa – zdravnika, ki ozdravlja hromege. Na stropu je največja freska, ki predstavlja Stvarnika in stvarstvo. Tudi tu so razvidni farmacevtski motivi: živali, katerih mast se je uporabljala za pripravo mazil, voda, rože in ruda (rudarji kopljejo) (138).

Na vsaki strani vhoda je po en od svetnikov. Sv. Kozma in Damjan sta oblečena v dolgo tuniko in ogrnjena v plašč z ovratnikom iz hermelina. Na levi strani je sv. Kozma. V roki drži lekarniški lonec (valjasto posodo s pokrovom). Na desni je sv. Damjan s stekleničko v desnici, z levico pa kaže na upodobitve zdravnikov. Na glavi imata visoko pokrivalo.

3.51 OLŠEVEK

Olševek je razpotegnjeno strnjeno naselje ob vznožju krvavškega predgorja. Leži pod gozdom nekoliko vzdignjen nad polja. Sredi vasi na obzidanem pokopališču stoji cerkev sv. Mihaela. Sezidali so jo med leti 1781 in 1791 v baročnem slogu. Od predhodne gotske cerkve je ohranjen le zvonik. Prva cerkev na tem mestu se omenja že leta 1333. Vsi trije oltarji so iz 19. stol. (139, 140). Stranska, v zaobljenih vogalih ladje, je leta 1864 izdelal podobar Janez Janežič (rojen 1824 v Zalogu) (139, 48). Pozlačena in polihromirana lesena kipa svetnikov sta na desnem stranskem oltarju sv. Valentina in sicer kot stranska kipa v atiki. Visoka sta približno 40 cm. Gre za preprosti podobi. Svetnik na levi strani ima v levici recept z napisom »KOZMA« in popotno palico, v desnici gosje pero. Oblečen je v krajšo tuniko, ki razkriva bose noge, in ogrnjen z ogrinjalom. Na glavi ima visoko pokrivalo. Svetnik na desni strani drži knjigo in lekarniško posodo v levici, pestilo (?) v desnici. Oblečen je v dolgo obleko z visokim ovratnikom in na glavi nosi podobno pokrivalo kot njegov brat.

3.52 OSOLNIK

Osolnik je 858 m visok hrib v Polhograjskem hribovju zahodno od Medvod in zaselek, ki ga sestavljajo po južnem in vzhodnem pobočju raztresene kmetije. Vrh hriba med drevjem kraljuje podružnična cerkev sv. Mohorja in Fortunata. V 16. stol. zgrajena na razglednem mestu je bila cilj mnogim romarjem. V 17. stol. so cerkev prezidali v baročnem slogu. Tudi vsi trije obnovljeni oltarji so baročni (141). Glavni je značilno razkošen, stranska sta preprostejša. Desni stranski oltar je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. V oltarni niši stojita polihromirana in pozlačena lesena kipa svetnikov. Poslikava za njima prikazuje pogled s hriba. Dvojčka sta oblečena v dolgo tuniko in plašč, nosita turban in škornje, v desnici pa palmovo vejo. Svetnik na levi v rdeči tuniki drži zlato čašo, desni svetnik v modri tuniki pa spatulo.

3.53 PODBRJE

Podnanos je gručasto naselje v zgornji Vipavski dolini južno od Vipave. V zaselku Podbrje zahodno od vasi stoji med dvema graščinama iz 17. stol. podružnična cerkev sv. Kozme in Damjana. Okoli leta 1502 zgrajena cerkev ima gotski rebrasto obokan prezbitერიj. Cerkveno ladjo so predelali okoli leta 1636. V njej sta dva stranska oltarja iz štiridesetih let 17. stol. Glavni velik zlat lesen oltar je pripisan podobarju Avguštinu Ferfilli (deloval med 1649-1674) (142,143). Kakovostno umetnino naj bi izdelal sredi 17. stol, leta 1657 ga je pozlatil Angelo Sperandi (142). Osnova oltarja je rdeče barve, ozadje v nišah je svetlo modro, okrasje je pozlačeno. Oltar krasi veliko število različno visokih kipov svetnikov in angelov ter angelskih glav. Polihromirana in pozlačena lesena kipa sv. Kozme in Damjana stojita v niši. Nad njiju izza srebrnih oblakov steguje roke Bog. Bradata svetnika nosita dolgo obleko, plašč in škornje. Levi drži v roki knjigo, v drugi je najbrž držal palmovo vejo, ki jo še ima njegov dvojček na desni. Slednji steguje desnico proti bratu kot bi ga ogovarjal. Razgibani figuri sta obrnjeni ena proti drugi. V 2. polovici 20. stol. so cerkev in opremo obnovili, saj so 1. svetovna vojna (vojska jo je uporabljala za konjski hlev) in kasnejše razmere močno poškodovale zgradbo in umetnine (144).

3.54 PODKUM

Podkum je razloženo, hribovsko naselje jugovzhodno od Zagorja ob Savi. Sestavljajo ga zaselki in posamezne hiše raztresene po hribih jugozahodno od Kuma. Na enem od vrhov stoji župnijska cerkev, nasproti nje pa župnišče. V kapeli hranijo sliko Valentina Metzingerja (1699, Francija - 1759, Ljubljana) iz podružnične cerkve sv. Jakoba v Padežu (58). Slika olje na platnu velikosti 196 × 130,5 cm predstavlja sv. Kozmo in Damjana. Svetnika z avreolo v dolgi črni obleki in živobarvnem plašču stojita ob zidu. Eden drži valjasto posodo in spatulo, drugi odprto knjigo in šopek zdravilnih rastlin. Prepoznamo lahko pravo kamilico in navadno šmarnico. V ozadju med njima vidimo nekakšen grad ali obzidje, bližje pa družino z bolnim očetom. V nasprotju s temno okolico so žena, mož in otrok naslikani v bledih tonih. Svetnika se proseče ozirata proti Kristusu na oblaku, ki z dvignjenimi tremi prsti desnice (znamenje sv. Trojice) blagoslavlja vse pod seboj. Obdaja ga pet angelov, ki držijo palmovi veji in venčka nad glavama svetnikov, in sedem angelskih glav s krili.

3.55 PREVALJE

Prevalje so naselje v spodnji Mežiški dolini. Severovzhodni del kraja je Farna vas, sredi katere stoji župnijska cerkev sv. Device Marije na Jezeru. Njena zgodovina sega v 13. stol., današnja triladijska zgradba pa je iz leta 1890. Sezidali so jo pravokotno na predhodno cerkev, tako da so ohranili vzhodno steno z zvonikom (nekdanji prezbitarij) ter južno (sedaj pročelje) in zahodno steno (145). V polkrožni kapeli sv. Križa na levi strani je oltar iz leta 1931. Na vsaki strani tabernaklja stoji lesen polihromiran kip svetnika. Meter visoki podobi sta delo kiparja Cesarja (1). Svetnik na levi je lekarnar: v desnici drži žlico, v levici stekleničko. Svetnik na desni je zdravnik in ima v desnici čašo, levico ima prosto. V starejših zapisih je navedeno, da je držal palico s kačo (1). Svetnika imata bogati dodelani obleki. Oblečena sta v dolgo tuniko z zlato obrobo in ognjena v dolg plašč z zlatim okrasjem. Lekarnar ima škornje, zdravnik sandale.

3.56 PUŠTAL

Puštal je mestno naselje ob sotočju Poljanske in Selške Sore. Od Škofje Loke ga ločujeta Poljanska Sora in Sora. Podružnična cerkev sv. Križa na Hribcu stoji na strmem griču nad naseljem. Po poti nas spremljajo kapelice Križevega pota. Cerkev so leta 1710 dali postaviti gospodje Wolkenspergi s Puštalskega gradu (146, 147). Od takrat je ohranjen božji grob pod prezbiterijem z vhodom z zunanje strani. Kasneje so cerkev povečali in ji dozidali zvonik. Od cerkvene opreme je najstarejši glavni oltar iz sredine 19. stol., ki je delo frančiškanske rezbarske delavnice (148). Stranska oltarja ob slavoločni steni imata naslikani kulisi, spredaj sta v zlatem okvirju oltarni sliki. Desni oltar je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Slika predstavlja svetnika, ko zdravita bolnika ležečega na postelji. Ob njegovih nogah kleči žena s sklenjenimi rokami. Oba se proseče ozirata proti svetniku na desni, ki z eno nogo kleči na pručki, v levici drži križ s Kristusom in z desnico kaže nanj. Drugi svetnik stoji poleg žene na drugi strani postelje in se pripravlja, da bo z žlico dal bolniku zdravilo. Za ženo je pod oknom mizica, na kateri sta valjasta posoda in steklenička. Svetnika sta oblečena v dolgo tuniko in plašč, prepasana in pokrita eden s turbanom, drugi z belim arabskim pokrivalom (kefija). Glavo jima obkrožata avreoli. Nad njima na oblaku sta angela. Večji je oblečen in kot angel varuh razprostira roki nad četverico, izza njega pogleduje nag angelček. Nad njunimi glavami je svetel rumenkast oblak. V desnem spodnjem kotu slike lahko preberemo slikarjev podpis in letnico nastanka. Matija Bradaška (1852, Lučine – 1915, Kranj) je oljno sliko na platnu naslikal leta 1903 (68). Slika je živih, jasnih barv. Nadomestila je sliko Alojzija Goetzla (1820 – 1905) iz leta 1861, ki je vsaj še leta 1979 visela v tej cerkvi (10).

Na sprednji strani oltarne mize istega oltarja je barvita slika, ki predstavlja mučenje sv. Kozme in Damjana ter njunih treh bratov. O mučenju bratov se je ohranilo več podobnih pripovedi, ki jih slika povzema. Pred cesarskim namestnikom, ki sedi na prestolu vrh stopnic, so brate zasliševali, mučili z ognjem in vrgli v morje. Ker so vse preživeli nepoškodovani, so jih obglavili (3). Eden od bratov leži obglavljen in slečen na tleh, saj so Rimljani na smrt obsojene slekli. Brat v črni tuniki kleče moli pod stopnicami. Moža v temni tuniki in zelenem plašču, ki kot nedolžni dviguje roke h Kristusu, vojak drži za glavo in se pripravlja, da ga z mečem obglavi. Dva brata, ki imata na sebi dolgi tuniki zelene oz. črne barve in sta pokrita s turbanom, vojak vodi proti ognju. Eden od njiju kaže na

Kristusa, ki z oblaka vse blagoslavlja. V ozadju je vidna množica ljudi, ki spremlja mučenje.

3.57 RAŠICA

Rašica je strnjeno naselje na južnem pobočju istoimenskega hriba severno od Ljubljane. Sredi vasi nad cesto je cerkev sv. Križa. Od poznogotske stavbe so leta 1684 ohranili temelje in cerkev na novo sezidali. Septembra leta 1941 so vas Nemci požgali. Uničeno je bilo cerkveno ostrešje in notranjost. Od barokiziranega glavnega oltarja so ostali kipi svetnikov in menza. Cerkev so med letoma 1968 in 1989 obnovili (149). Kipe so razporedili po polici v prezbiteriju in nadomeščajo oltar. Na levi strani ob sliki Kristusa na križu sta sv. Kozma in Damjan. Lesena, polihromirana in pozlačena kipa sta visoka približno 60 cm. Na podstavkih sta napisani njuni imeni. Sv. Kozma na levi je oblečen v svetle hlače, modro tuniko in prepasan z zlatim pasom. Ogrnjen je z modro-zlatim plaščem, obut v zlate sandale, na glavi ima zlato kefijo. Sv. Damjan na desni strani je enako oblečen, le pokrivalo in barve se razlikujejo: tunika je zelena, plašč rdeč, na glavi ima turban. Iz drže rok je razvidno, da sta svetnika imela v rokah tudi attribute, a jih ni več.

3.58 RIBNICA

Ribnica je mesto v Ribniški dolini na Dolenjskem. Sredi starega mestnega jedra pod grajskim gričem stoji mogočna župnijska cerkev sv. Štefana z dvema zvonikoma. V bližini je župnišče, kjer je slika z upodobitvijo sv. Kozme in Damjana. Svetnika sta prikazana pri zdravljenju ranjenega moža v svoji bolniški sobi. V ozadju na levi strani je omara s policami, kjer so pospravljene knjige, valjaste posode in steklenice. Na pultu poleg šopka (zdravilnih) rož leži spatula. Svetnik na levi, ki se ozira proti angelu na oblaku, drži valjasto posodo s poševno signaturo. Njegov dvojček se sklanja nad bolnikom in ga drži za roko. V drugi roki ima vazi podobno posodo s signaturo in v njej spatulo. Bolnik v poldedečem položaju na postelji ima ovito nogo in dlan, okoli glave ima zavezan trak. Oblečen je v belo srajco in pokrit s toplo odejo. Svoj pogled utrujeno dviguje proti zdravnikoma. Ob njegovih nogah je bronast možnar s pestilom. Na desni strani je prostor odprt. Nad trojico mož je na oblaku angel s palmovo vejo in vencem iz zelenja. Nad

njegovo glavo svetijo žarki, ki ponazarjajo Boga. Svetniški sij obdaja tudi glavi svetnikov. Slednja nosita dolgo tuniko in plašč živih barv, eden je tudi pokrit s turbanom. Obraza svetnikov in oblačila spominjajo na dela Antona Postla (Šmaver, Narodni muzej Slovenije) iz druge polovice 18. stol., kompozicija pa na delo Valentina Metzingerja (frančiškanski samostan v Ljubljani). Slika nima podpisa in ni datirana.

3.59 ROB

Rob je naselje severovzhodno od Velikih Lašč na Dolenjskem. Na vrhu severno od vasi stoji župnijska cerkev Marijinega rojstva. Sedanjo visoko cerkev so sezidali leta 1845 na mestu prejšnje (150). V njej so trije kamniti oltarji. Desni stranski oltar poleg prižnice je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Oltarna slika z upodobitvijo svetnikov je narejena po sliki Valentina Metzingerja iz leta 1746, ki je sedaj pri frančiškanih v Ljubljani. Ikonografsko se ujema z izvirnikom, vendar je nekaj odstopanj. Poleg svetnikov in bolnika ni v sobi drugih oseb in na oblaku sta le dva angela. Na mizici ob postelji so valjasta posoda, skledica in list papirja. Svetnika imata z ruto oviti glavi, čez pa še okrogli pokrivali. Barvna kombinacija je podobna izvirni. Gre za preprostejšo, a lepo sliko.

3.60 ROSALNICE

Rosalnice so naselje na ravnini vzhodno od Metlike. V severovzhodnem delu vasi stoji prav poseben romarski kompleks imenovan Tri fare. Znotraj obzidja so tri vzporedne gotske cerkve in pokopališče. Kot zadnjo so v začetku 16. stol. zgradili srednjo cerkev Ecce homo (Glej človek). V 18. stol. je bila deloma barokizirana (151). S konca tega stoletja je tudi baročni glavni oltar (152). Na njem sta ob prebičanem Kristusu sv. Kozma in Damjan. Polihromirana in pozlačena lesena kipa imata na podstavku napis. Pri svetniku na levi piše »Sv. Kozma, zdravnik – mučenec, / prosi za nas!«, pri svetniku na desni »Sv. Damijan, zdravnik – mučenec, / prosi za nas!«. Napis je tudi pri kipu Kristusa: »Ranjeni Jezus, nebeški zdravnik, / ozdravi naše rane! Usmili se bolnikov!« Svetnika nosita dolgo zlato obleko in zelen plašč, v levici držita valjasto posodo s pokrovom. Bradat sv. Kozma pogled poveša in z desnico kaže proti tlom. Sv. Damjan ima roko prislonjeno na prsi in se obrača proti bratu.

3.61 ROVA

Rova je gručasto naselje severovzhodno od Domžal. Na razglednem griču severno od vasi stoji župnijska cerkev sv. Katarine. Kipa sv. Kozme in Damjana sta v nišah na pročelju baročne cerkve. Iz betona izdelani podobi sta naravne velikosti. Okoli leta 1920 ju je naročil kmet Anton Urbanija (10). Na podstavkih sta izpisani njuni imeni. Sv. Kozma je na levi strani vhoda. V rokah drži posodo za mazilo. Sv. Damjan na desni sedaj nima atributov, a po drži rok lahko vidimo, da jih je imel. Oba sta oblečena v dolgo tuniko in s krznom obšit plašč. Tudi pokrivalo imata obšito. Upodobljena sta kot golobrada mladeniča, dvojčka.

3.62 SMOLNIK

Na spletni strani slovenske policije (www.policija.si) je med ukradenimi umetninami navedena tudi slika sv. Kozme in Damjana. Jeseni leta 2002 so jo ukradli iz podružnične cerkve sv. Marije v Smolniku pri Rušah, zahodno od Maribora. Na vrhu zaokrožena slika dimenzij 120 × 80 cm naj bi nastala sočasno s cerkvijo leta 1860 (153, 154). Predstavlja svetnika stoječa v pokrajini. Oblečena sta v značilna oblačila. Oba sta bosa in držita knjigo. Druga atributa sta nenavadna: svetnik na levi ima popotno palico, svetnik na desni sekiro. Kažeta na njuno življenje, ko sta potovala in zdravila, in na njuno smrt z obglavljenjem. Njun pogled je značilno usmerjen: prvi pogled obrača proti drugemu svetniku, ki pogled povzdiguje proti svetlobi kot znamenju Boga nad njima. Žarke obdajajo tri angelske glave na oblakih.

3.63 SNEŽNIK

V gozdu južno od Sviščakov pod Snežnikom (parcelska 2064/1) stoji kapelica posvečena sv. Kozmi in Damjanu. Zidano znamenje so postavili v sredini prve polovice 20. stol. Leta 2002 so kapelico obnovili (155). V niši visi majhen križ, pred njim stojita kipa svetnikov. Oblečena sta v dolgo obleko, prepasana in pokrita s turbanom. Glavo jima obdaja avreola. V rokah držita valjasti posodi.

3.64 SOTESKA

Soteska je razloženo naselje na levem bregu reke Krke severozahodno od Dolenjskih Toplic. Na vzhodnem koncu kraja pod kamnolomom je župnijska cerkev sv. Erazma. Srednjeveško cerkev so barokizirali sredi 17. stol., konec istega stol. so dozidali prezbitarij in zvonik. Glavni oltar iz leta 1736 je bil uničen. Na steni je sedaj slika patrona, ki je priprošnjik zoper boleznj črevesja, okrog pa je naslikana kulisa oltarja. Oltar v kapeli na desni strani je iz istega leta. V severni, levi kapeli je oltar sv. Tekle, Erazmove sestre, iz druge polovice 18. stol. (156). Na njem sta približno 110 cm visoka, lesena kipa sv. Kozme in Damjana. Njuna obleka ustreza slogu oblačenja v času nastanka - razsvetljenstvu. Svetnik na levi nosi dvoredno zapeto obleko do kolen in dolg plašč. Obut je v visoke škornje. V desnici drži spatulo, v levici pa posodico za zdravila. Svetnik na desni je oblečen v dolgo obleko in dolg plašč obšit s krznom. V desnici drži palmovo vejo, levica je prosta, a je nekdanj držala atribut.

3.65 SPODNJA DOBRAVA

Spodnja Dobrava je naselje na nižji planoti nad Savo jugovzhodno od Radovljice. Na vzhodnem koncu vasi ob robu gozda stoji Pecarjevo znamenje. Leta 2011 so postavili novo znamenje, ki ga je izdelal Anton Šturm iz Dražgoš. Krasi ga slika sv. Kozme in Damjana, ki je delo slikarja Marjana Burje iz Kranja (157). Gre za približno 40 cm visoko sliko zaščiten s steklom, ki je majhna reprodukcija slike Jurija Šubica »Sv. Kozma in Damijan« (Narodna galerija: NGS0451).

3.66 SREDNJA VAS

Srednja vas pri Črmošnjicah je gručasto naselje na meji med Dolenjsko, Kočevsko in Belo krajino. Na severnem koncu vasi stoji podružnična cerkev sv. Filipa in Jakoba. Baročna zgradba s petosminskim prezbitarijem je iz prve polovice 18. stol. Glavni oltar je leta 1774 izdelal Josip Fayenz (1745 – 1827), podobar iz Kočevja (158, 80). Lesen baročni oltar s pozlačenimi kipi in okrasjem je potreben obnove. Približno meter visoka polihromirana kipa sv. Kozme in Damjana stojita ob patronih cerkve. Svetnik na levi strani drži v rokah posodo, nekakšen kelih, svetnik na desni drži v desnici knjigo na katero je postavljena

posoda za mazila, v levici drži leseno spatulo. Svetnika nosita dolgo tuniko, sta prepasana, ogrnjena z dolgim plaščem in obuta. Glavo jima obdajajo žarki avreole.

3.67 SREDNJE GAMELJNE

Srednje Gameljne so strnjeno naselje ob južnem vznožju hriba Rašica. Sredi vasi, obkrožena s hišami, stoji podružnična cerkev sv. Andreja. Leta 1520 posvečeno cerkev so v 17. in 18. stol. povečali do sedanje velikosti (159). S konca tega obdobja naj bi bila tudi notranja oprema cerkve (160). Sv. Kozma in Damjan sta na obhodnih lokih glavnega oltarja. Lesena kipa sta polihromirana in pozlačena. Svetnika nosita srnjco, obleko dolžine do kolen, hlače, sta prepasana, pokrita in oblečena v plašč obrobljen s krznom. Obuta sta v škornje. Svetnik na levi drži z levico valjasto posodo in se ozira navzgor proti vrhu oltarja. Svetnik na desni ima v levici palmovo vejo, desnico naslanja na prsi in gleda proti cerkveni ladji.

3.68 STAVČA VAS

Stavča vas je strnjeno naselje na desnem bregu reke Krke jugovzhodno od Žužemberka. Sredi vasi stoji podružnična cerkev sv. Kancijana. Srednjeveško stavbo so sredi 18. stol. barokizirali. Baročni oltar je bil narejen leta 1685 (161). To potrjuje latinski napis na njem. Sv. Kozma in Damjan stojita ob patronu cerkve. Gre za pozlačena in polihromirana lesena kipa, visoka približno 70 cm. Dvojčka imata značilno oblačilo: dolgo tuniko in dolg plašč. Svetnik na levi je bos in drži neznačilna atributa: v desnici križ, v levici knjigo. Svetnik na desni nosi škornje in nima atributov. Glede na držo rok lahko sklepamo, da jih je nekdaj imel.

3.69 STOPNO

Stopno je naselje severovzhodno od Škocjana na Dolenjskem. Na griču nad zaselkom stoji romarska cerkev Rožnovenske Matere božje. Prvotno gotsko cerkev z zunanjimi oporniki naj bi zgradili v prvi polovici 15. stol. Leta 1454 naj bi jo poslikal Janez Ljubljanski. Te freske so v prezbiteriju še delno ohranjene. Leta 1696 je strela zanetila požar, ki je

poškodoval cerkev in opremo. Obnova je potekala v baročnem slogu. Glavni oltar iz sredine 18. stol. je zlat, stranska oltarja iz začetka istega stol. sta okvirnega tipa (41, 162). Levi oltar je posvečen sv. Roku. Na njem sta upodobljena tudi sv. Kozma in Damjan. Visoki leseni kipi so polihromirani in pozlačeni. Svetnika nosita enako opravo: dolgo prepasano tuniko in s krznom obšit plašč. Razlikujeta se turbana in atributi, od katerih je ohranjena le valjasta posoda s pokrovom z napisom »Salus infirmorum«, kar pomeni Zdravje bolnikov. To je tudi eden od naziv s katerim se naslavlja Marijo, ki ji je cerkev posvečena. Položaj rok kaže, da sta najverjetneje držala več atributov. Svetniki, vsi trije so priprošnjiki za zdravje, so obrnjeni proti opazovalcu oz. verniku. Na baročno rezljanem oltarju prevladujeta bela in zlata barva z nekaj sivimi odtenki, ki ga naredijo elegantno umirjenega.

3.70 SVETI MOHOR

Sv. Mohor je 511 metrov visok hrib severno nad Moravško dolino. Na njegovi severni strani pod vrhom, na razglednem stranskem vrhu, stoji podružnična cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Današnja cerkev je baročna iz začetka 18. stol. (163). Ima tri oltarje in božji grob v posebnem nizkem, votlini podobnem, prostoru. Na desnem stranskem oltarju sv. Florjana sta upodobljena sv. Kozma in Damjan. Svetnik na levi strani drži v levici stekleničko, desnico ima prazno, a žebelj kaže, da je držal v roki žllico ali palmovo vejo. Svetnik na desni drži posodo za mazila v desnici in palmovo vejo v levici, ki jo naslanja na prsi. Oblečena sta v tuniko, telovnik z gumbi, dolg plašč obšit s krznom, obuta v škornje, glavo imata ovito s turbanom. Lesena kipa sta polihromirana in pozlačena. Oltar so nazadnje obnovili leta 1857 (navedeno na oltarnem nastavku) in temu primerno je v slabem stanju. Takrat so najbrž tudi zamenjali kipe. Barva odpada in kipi so poškodovani. Sv. Kozma in Damjan sta prvotno stala na stranskem oltarju Žalostne Matere božje. Tako sta sedaj pomešani deli dveh kiparjev: Antona Schwarzla in Petra Žiwobskega (druga polovica 18. stol.), ki je avtor svetih zdravnikov (48).

3.71 ŠENČUR

Šenčur je gručasto naselje na ravnini vzhodno od Kranja. Sredi kraja stoji sv. Juriju posvečena župnijska cerkev. Prva omemba v listinah sega v leto 1238, ko je bila podarjena samostanu dominikank v Velesovem. Cerkev so večkrat prezidali. Zdajšnja baročna zgradba je iz leta 1747, od prejšnje je ohranjen zvonik (164). Tudi oprema cerkve je baročna. Levi stranski oltar na sredini cerkvene ladje je posvečen sv. Janezu Nepomuku. Ob straneh sta približno 120 cm visoka pozlačena in polihromirana lesena kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnika sta oblečena v različno krojena oblačila enakih barv. Preko modre tunike z zlato obrobo in okrasjem nosita zlat plašč. Pokrita sta s turbanom in obuta v škornje. V desnici držita palmovo vejo, v levici pa značilna atributa: levi svetnik posodo za mazilo s kratico »M.D.«, desni svetnik list papirja, ki predstavlja recept, z napisom »IN NOMINE JESU«. Oba kipa sta obrnjena v desno proti glavnemu oltarju.

3.72 ŠMARJE - SAP

Šmarje – Sap je strnjeno obcestno naselje jugovzhodno od Ljubljane. V zahodnem delu kraja med cesto in železniško progo stoji župnijska cerkev Marijinega rojstva. Prvič jo omenjajo že v prvi polovici 13. stol. Poleg cerkve je preostanek nekdanjega protiturškega obzidja s stolpom iz 15. stol. Romansko triladijsko baziliko so večkrat predelali. Prezbiterij je gotski, stranske kapele, fasada in oprema so baročni (165). Oltar v desni stranski ladji je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. Oltarna slika, ki predstavlja svetnika, je na vrhu zaokrožena. Delo močno spominja na Metzingerjevo sliko pri frančiškanih v Ljubljani. Lahko zaključimo, da gre za kopijo. Naredil naj bi jo Miroslav Tomc (1850 – 1894) iz Šentvida pri Ljubljani (1, 57). Ikonografsko sta sliki enaki. Razlikujeta se v podrobnostih. Na oblaku je naslikan en angel več kot pri izvorniku, svetnika sta gologlava. V ozadju sobe stoji žena z otrokom v naročju kot Marija z Jezusom. Na mizi ob postelji so skledica, lonček in steklenička. Bolnikov obraz kaže vdanost v usodo in utrujenost. Glede na izvornik so nekoliko spremenjene barvne kombinacije.

3.73 ŠMARTNO POD ŠMARNO GORO

Šmartno pod Šmarno goro je gručasto naselje na vzhodni strani Šmarne gore na terasah nad Savo. Župnijska cerkev sv. Martina stoji na izpostavljeni legi na robu vasi. Mogočno poznoklasicistično zgradbo so po načrtih Simona Foykarja sezidali med leti 1838 in 1841. Pred tem je vse od začetka 12. stol. v bližini stala cerkev, ki so jo večkrat prezidali glede na takratni arhitekturni slog. Iz nje so v novo cerkev prenesli križev pot Leopolda Layerja iz leta 1776. Sedanja cerkev je triladijska s šestimi oltarji: pet je kulisnih, zadnji na desni strani je brez kulise. Poslikave v cerkvi so delo znanih umetnikov tistega časa: Mateja Langusa, Štefana Šubica in Matije Bradaške (166, 167). Sv. Kozma in Damjan sta upodobljena na srednjem stranskem oltarju na desni strani, ki je posvečen sv. Družini. Lesena, polihromirana, meter visoka kipa stojita na oltarni mizi ob sliki. Na podstavkih sta napisani njuni imeni. Sv. Kozma na levi drži v desnici posodico, z levico pa torbo s steklenico. Sv. Damjan z levico zliva zdravilo iz stekleničke na žlico, ki jo drži z desnico. Oba sta oblečena po takratni modi v srajco s širokimi rokavi, široke hlače, ki segajo pod kolena in plašč z velikim ovratnikom. Pokrita sta s štiriogelnim pokrivalom. Prevladujejo temne barve. Kipa naj bi nastala leta 1900 (10).

3.74 ŠMAVER

Šmaver je raztreseno naselje južno od Trebnjega. Leži na pobočju strmega hriba. Med vinogradi se vzpenjajo ozke ceste in ob njih stojijo hiše in zidanice. Sredi vasi stoji podružnična cerkev sv. Ane iz začetka 18. stol. V njej se nahajajo trije baročni oltarji iz druge polovice istega stol. (168). Poslikave na njih so delo slikarja Antona Postla iz Šentruperta, ki je deloval med leti 1769 in 1794 (120). V atiki desnega stranskega oltarja posvečenega sv. Jakobu je slika svetih zdravnikov. Na medaljonu sta predstavljena v naravi. Mož na levi drži v levici spatulo in v desnici šopek belo cvetočih zdravilnih rastlin. Drugi drži v rokah posodo za mazilo s signaturo. Oblečena sta v dolgo tuniko in dolg plašč obšit s krznom. Obuta sta v škornje in opasana. Njuna oblačila se ujemajo v barvah in kroju. Svetnika obračata pogled navzgor proti očesu v enakostraničnem trikotniku, ki ponazarja vsevidnega Boga. Glavi svetnikov in trikotnik obdajajo žarki.

3.75 ŠMIHEL PRI NOVEM MESTU

Šmihel pri Novem mestu je nekdanja vas, danes pa jugozahodni del Novega mesta. V severnem delu naselja na gričku stoji župnijska cerkev sv. Mihaela. Že v 13. stol. je bila tu župnija (169). Romansko cerkev so večkrat obnavljali in v 18. stol. barokizirali (170). Poleg glavnega oltarja ima še dva manjša v stranskih kapelah. Oltar na levi strani je posvečen Žalostni Materi božji. Gre za izdelek iz sredine 18. stol., ki je najprej krasil kostanjeviško samostansko cerkev, leta 1820 pa so ga kupili za šmihelsko (171). Poleg kipa Marije stojita polihromirana in pozlačena lesena kipa sv. Kozme in Damjana. Svetnika sta oblečena v krajšo tuniko z dvojnimi rokavi. Okoli bokov ju ovijajo gube plašča. Obuta sta v nizke škornje z zavihkom. Svetnik na levi je obrnjen proti Mariji s Kristusom, svetnik na desni s turbanom ovito glavo obrača proti opazovalcu. Zanimiv je nabor atributov, ki jih svetnika držita. Levi ima spatulo, recept, stekleničko in (rožmarinovi) vejici. Desni ima v eni roki spatulo, v drugi odprto knjigo in na njej palmovo vejo in valjasto posodo s pokrovom. Preko rame mu visi torba. Figuri sta razgibani in baročno okrašeni.

3.76 TOMAŽJA VAS

Tomažja vas je gručasto naselje južno od Škocjana na Dolenjskem. Na pokopališču severozahodno od vasi stoji cerkev sv. Štefana. Leta 1526 prvič omenjeno gotsko cerkev so v 18. stol. barokizirali. Krasijo jo trije oltarji. Najstarejši je glavni oltar s sv. Štefanom v sredini, ob straneh stojita sv. Kozma in Damjan. Leta 1879 ga je v novobaročnem slogu izdelal podobar Anton Kušlan iz Novega mesta (172, 173). Nazadnje je bil oltar obnovljen leta 2012. Polihromirana in pozlačena lesena kipa svetih zdravnikov so restavrirali v prvotno stanje in imata sedaj pozlačena oblačila. Svetnika nosita dolgo obleko in plašč obšit s krznom. Bradati svetnik na levi drži spatulo in valjasto posodo, svetnik na desni pa recept in pisalo (?).

3.77 TURJE

Turje so obcestno naselje na hribih jugovzhodno od Dola pri Hrastniku. Na vzpetini v južnem delu naselja stoji podružnična cerkev sv. Štefana. Obdaja jo obzidje znotraj katerega je tudi pokopališče. Leta 1524 prvič omenjeno gotsko cerkev so sredi 17. stol. povsem obnovili in zamenjali oltarje. Sredi prve polovice 18. stol. so zopet obnavljali in zaradi težav nato na novo zgradili sedanjo baročno cerkev. V drugi polovici istega stol. so zamenjali vse štiri oltarje, dva oltarja iz leta 1655 pa shranili na koru. Stranska oltarja ob slavoločni steni sta iz leta 1779. Na desnem, ki je posvečen sv. Valentinu, stojita sv. Kozma in Damjan. Med njima je slika Jožefa Fayenza iz leta 1778, ki predstavlja sv. Valentina, ko zdravi božjastnega bolnika (174, 175). Lesena kipa zdravnikov sta polihromirana in pozlačena. Bradata svetnika sta pokrita z visokim pokrivalom, oblečena v kratko tuniko, ozke hlače in dolg plašč. Obuta sta v škornje. Držita meča, kot znamenje njune smrti z obglavljenjem, drugi atributi manjkajo.

3.78 UTIK

Utik je gručasto naselje južno od Vodice. Na pobočju pod gozdom stoji že na daleč vidna podružnična cerkev sv. Štefana. Cerkev je v osnovi poznogotska s konca 15. stol. Večkrat so jo prezidali in nato barokizirali (176). Zgradba nakazuje, da je bila prvotna cerkev najverjetneje le današnji prezbiterij. Baročni oltar sv. Kozme in Damjana je na nenavadnem mestu in sicer kot stranski oltar na levi strani v prezbiteriju. Ta oltar je najstarejši, izhaja iz prve polovice 18. stol. in bi lahko bil nekdanji glavni oltar. Sedanji glavni oltar in stranska oltarja v ladji so iz druge polovice 19. stol. (176). Kipa zdravnikov sta lesena, polihromirana in pozlačena. Nedavno sta bila obnovljena, vendar valjasti posodi, ki sta ju svetnika držala v rokah, od posega dalje ne stojita več na svojem mestu in sta položeni k nogam kipov. Svetnika sta oblečena v dolgi tuniki, ogrnjena s plaščem in razoglava. Ob oltarju je bila na steni tudi slika s sv. Kozmo in Damjanom, vendar je ni več. Svetnika sta v obliki reliefa upodobljena tudi na zvonu iz leta 1922 (7).

Na praznik sv. Štefana je navada nošenja živinice (majhni leseni kipi domačih živali) v procesiji okoli oltarja.

3.79 VELIKA BUKOVICA

Velika Bukovica je vas na planoti nad Ilirsko Bistrico. Majhna podružnična cerkev sv. Kozme in Damjana leži na severozahodnem koncu naselja in s ceste ni opazna. Preprosta zgradba z zvončnico iz začetka 17. stol. ima tudi skromno notranjost (177). Baročni oltar je kamnit, oltarna slika zavetnikov je akril na lesonitu. Prvotna slika je bila uničena. Tako je julija 1957 zdajšnjo naslikala sestra Sotlar iz bližnjega samostana v Trnovem pri Ilirski Bistrici (10). Z živahnimi barvami predstavlja svetnika, ko zdravita bolnika ležečega v postelji. Svetnika sta preprosto oblečena in bosa. Eden s kazalcem kaže v nebo proti angeloma z venčkoma iz zelenja. Drugi drži v roki zvitek.

Starejša upodobitev svetnikov je na banderi, ki je v zelo slabem stanju. Eden od svetnikov se sklanja k bolniku in mu izpira rane. Drugi stoji ter drži posodo in list. Na slednjem je še mogoče razbrati napis »J. Raspet / Pinx. Anno / MDCCCL / XVVI. / Idria«, kar nam pove, da je bandero poslikal slikar in podobar Jakob Raspet (rojen 1836 v Cerknem) v Idriji leta 1871 (178).

3.80 VELIKE ČEŠNJICE

Velike Češnjice so razloženo naselje severovzhodno od Ivančne Gorice. V severnem delu vasi na pobočju pod gozdom stoji podružnična cerkev sv. Ane. Najprej je na tem mestu stala romanska kapela, nato pa so prizidali še ladjo. V 18. stol. so cerkev barokizirali (179). Trije oltarji so iz 17. in 18. stol. Na desnem stranskem oltarju sv. Florjana iz leta 1777 stojita sv. Kozma in Damjan. Lesena kipa sta bila leta 2012 restavrirana v izvorno polihromacijo. Svetnik na levi nosi rdečo tuniko s črtami in belimi cvetovi ter moder plašč z rdečimi rožami in belimi vejicami. Oblačili sta obrobljeni z zlato obrobo. Na glavi ima zelen napihnjjen turban. Z desnico drži palmovo vejo, z levico valjasto posodo s poševno signaturo z napisom. Svetnik na desni ima v desnici enak atribut, v levici pa bel list z napisom in letnico 1777. Oblečen je v tuniko z belimi in modrimi črtami z rožicami in rdeč plašč z belim vzorcem in črnim ovratnikom. Oblačili sta zlato obrobljeni. Pokrit je z napihnjjenim turbanom zelene in rdeče barve. Takšni vzorci na oblačilih so posebnost med upodobitvami sv. Kozme in Damjana v Sloveniji.

3.81 VELIKE LESE

Velike Lese so naselje jugovzhodno od Krke na Dolenjskem. Vas sestavlja gručasto jedro in bližnji obcestni zaselki. Na zahodnem koncu vasi nad cesto Ivančna Gorica – Žužemberk stoji nova kapelica sv. Kozme in Damjana. V njej je oltar s 6 obnovljenimi kipi. Sredi 19. stol. je še stal na pokopališču ob cerkvi na Krki. Ob njem so se zbirali Kočevarji, ko so priromali počastit sveta zdravnika. Pobožnost so nato ukinili in oltar leta 1898 prenesli v na novo zgrajeno kapelico v Velikih Lesah. Ko so cesto leta 1954 širili, so jo porušili in zato oltar prenesli v podružnično cerkev sv. Jakoba v isti vasi (8). Leta 2005 je svoje mesto dobil v novi zastekljeni kapelici ob cesti. Polihromirani in pozlačeni leseni kipi so zanimivi kot skupina. V sredini je Kristus s križem. Ob njem sta sv. Kozma in Damjan visoka približno 70 cm, oblečena v sivo tuniko in zlat plašč ter nosita rjave škornje. Svetnik na levi drži valjasto posodo, svetnik na desni spatulo. Oba sta obrnjena navzdol proti bolniku, ki ovit v belo rjuho sedi in kaže na skupino nad njim. Ob straneh sta kipa dveh romarjev: Kočevar in Slovenec.

3.82 VINJI VRH PRI SEMIČU

Vinji vrh je gručasto naselje jugovzhodno od Semiča. Leži na nizki vzpetini in je obdano z vinogradi in polji. Ob gozdu severno od vasi stoji podružnična cerkev sv. Trojice. Sredi 17. stol. sezidana osemkotna romarska cerkev ima s skodlami pokrito ostrešje: kupolo, svetlobnico (stolp na temenu kupole glavne ladje), lopo med glavnim in stranskim vhom, zvonik in stopnice (180). Poleg trinadstropnega zlatega glavnega oltarja sta v cerkvi še dva baročna oltarja. Konec 19. stol. ju je predelal podobar Jernej Jereb (okoli 1825, Vrh sv. Treh kraljev – 1929, Vrbovsko, Hrvaška) (41, 181). Stranski oltar na levi je posvečen Mariji pomagaj. Na vsaki strani oltarne slike stojita kipa sv. Kozme in Damjana. Zanimivo je, da je svetnik na levi strani sv. Damjan. V desnici drži palmovo vejo, v levici recept. Na njem lahko razberemo »Vinum Ferri« in Damjanov podpis. Sv. Kozma na desni drži v desnici posodo za mazilo z latinskim napisom »nihil« (nič), v levici palmovo vejo. Svetnika sta oblečena v dolgo tuniko s pasom in s krznom obšit plašč. Oba sta bosa in razoglava in sta obrnjena proti opazovalcu.

3.83 VRHNIKA

Vrhnika je naselje na zahodnem robu Ljubljanskega barja. Sredi mestnega jedra pod Klancem stoji podružnična cerkev sv. Lenarta. Najprej je tu stala leta 1444 prvič omenjena kapela, ki jo je obdajalo pokopališče (182). Sredi 18. stol. so zgradili baročno cerkev s stranskima kapelama (183). Današnja podoba cerkve je povsem drugačna. Lepa, obnovljena zunanost skriva nerazumljivo potezo duhovnika iz druge polovice 20. stol., ki je dal odstraniti oltarje in kipe postavil na mize in stojala. Tako sta sv. Kozma in Damjan, ki sta nekdanj stala ob niši na stranskem oltarju, danes postavljena v prezbiteriju povsem levo oz. desno od oltarne mize. Visoka polihromirana in pozlačena lesena kipa sta iz tretje četrtine 18. stol. (7). Svetnik na levi je oblečen v zlato tuniko, moder in zlat plašč, obut je v sandale. Levico ima prislonjeno k prsim, v desnici mu manjka atribut. Svetnik na desni je oblečen podobno, le plašč je rdeč. Obut je v zlate škornje, v desnici ima valjasto posodo s pokrovom. Oba svetnika sta vitka moža s košato brado. Svoj pogled namenjata opazovalcu.

3.84 ZGORNJA SLIVNICA

Magdalenska gora je 504 m visok hrib severovzhodno od Šmarja - Sapa. Na vrhu stoji podružnična cerkev sv. Magdalene, ki pripada naselju Zgornja Slivnica. Po pobočju hriba se razprostira arheološko najdišče iz železne dobe. Gotska cerkev stoji na mestu nekdanje akropole (184). Zaradi odmaknjenosti ni bilo tako izrazite barokizacije in je zgradba deloma ohranila slogovne značilnosti (185). Poleg glavnega oltarja sta še dva stranska. Oltar na desni strani je posvečen sv. Kozmi in Damjanu. V osrednji niši sta lepa kipa svetnikov iz leta 1892 (10). Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta, v nasprotju z monotonostjo večinoma sivega oltarnega nastavka, pobarvana s svetlečimi živimi barvami. Svetnika nosita belo srajco, čez ovito dolgo tuniko in dolg s krznom obšit plašč. V rokah imata oba palmovo vejo in svetnik na desni še valjasto posodo s pokrovom. Svetniku na levi en atribut manjka. Največji razliki med kipoma poleg polihromacije sta v pričeski in pogledu: tisti s krajšo pričesko obrača pogled navzgor, drugi z daljšo ga nekoliko poveša.

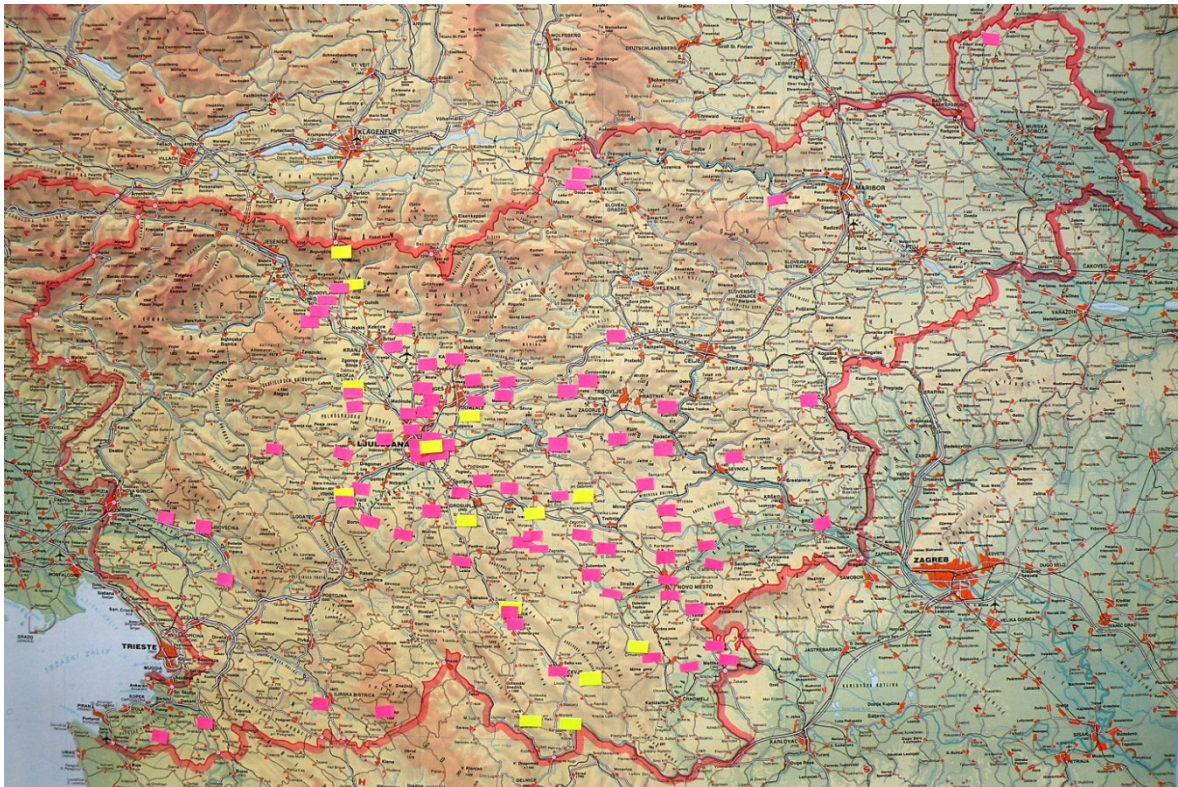
3.85 ŽDINJA VAS

Ždinja vas je strnjeno naselje pod Trško goro severno od Novega mesta. Na južnem robu vasi stoji podružnična cerkev sv. Jakoba. V 15. stol. zgrajena cerkev je bila v 17. stol. barokizirana (186, 187). Trije obnovljeni oltarji so iz 2. polovice 17. stol. (187). Sv. Kozma in Damjan sta na desnem stranskem oltarju. Med njima je v oltarni niši Kristus s križem. Svetnika nosita dolgo obleko in sta ogrnjena s plaščem. Bradati svetnik na levi drži kelihu podobno posodo s pokrovom, svetnik na desni pa veliko spatulo in knjigo. Polihromirana in pozlačena lesena kipa sta obrnjena proti opazovalcu.

V cerkvi hranijo tudi bandero s konca 19. stol. Na eni strani sta upodobljena sv. Kozma in Damjan (188).

4 RAZPRAVA

Prvo iskanje upodobitev sv. Kozme in Damjana na Slovenskem je le nekoliko razširilo obseg Minařikovih najdb. Po obsežnem pregledu literature pa se je seznam močno povečal. Tako smo odkrili 121 upodobitev na 86 lokacijah. Zanimiva je razporeditev le teh po Sloveniji.

Slika 1: Razporeditev upodobitev po Sloveniji.

Na zemljevidu vidimo veliko število upodobitev po dolini reke Krke in njeni bližnji okolici. Vzrok za to je gotovo romarska cerkev na Krki. Njena predhodnica je tu stala že leta 1135. Češčenje sv. Kozme in Damjana se je v ta kraj najbrž razširilo iz Ogleja, saj je tu šla stara rimska pot proti Sisku. Kasneje so cistercijani iz stiškega in kostanjeviškega samostana češčenje razširili po okoliških krajih. Upodobitve so prisotne tudi na poti od Stične do Podljubelja, kjer so imeli stiški menihi v lasti posest, ki jim jo je leta 1261 daroval koroški vojvoda. Tam so najprej zgradili kapelico in hospic za pomoč popotnikom pri prečkanju prelaza Ljubelj (189, 190). V začetku 16. stol. so postavili današnjo cerkev (191). Severno od Ljubljane je na manjšem področju več upodobitev, večinoma iz 18. stol. Večja gostota upodobitev je tudi ob reki Savi. Sega vse od Radovljice do Sevnice (v Brežicah so upodobitve v muzeju). Povsem drugače je v drugih delih Slovenije. Na

Primorskem je 5 upodobitev, na Notranjskem 2, na Štajerskem 6 (od tega 2 ob reki Savi), na Koroškem 2, v Prekmurju 1.

V času nastanka večine upodobitev so razsajale različne epidemije in, poleg cistercijanov, širile češčenje priprošnjikov za zdravje. Od 14. do 17. stol. so se vrstile epidemije kuge, v 18. stol. epidemije črnih koz in v 19. stol. epidemije kolere.

Razvrstitev upodobitev glede na zgradbo, kjer se nahajajo, je naslednja: 89 podob svetnikov je v 71 cerkvah po Sloveniji, 4 upodobitve so na 2 cerkvenih podstrešjih (Borovnica, Kuzma), 2 sta v zvonikih (Koreno, Utik), 2 sta v župniščih (Krka, Ribnica), 2 v samostanih, od teh 1 v lekarni (frančiškanski samostan v Ljubljani, lekarna v olimskem samostanu), 2 v kapelicah (Krka, Velike Lese), 2 na znamenjih (Snežnik, Spodnja Dobrava), 11 v 5 muzejih in galerijah, 6 v knjižnici in arhivu in 1 je ukradena (Smolnik). V cerkvah so upodobitve na različnih mestih. Sv. Kozmi in Damjanu je posvečenih 9 cerkva: 3 župnijske (Krka, Kuzma, Koštabona) in 6 podružničnih. V teh cerkvah je upodobitev vedno vsaj na glavnem oltarju. Njima posvečenih stranskih oltarjev je 14 (6 na levi – ženski strani, 8 na desni - moški strani cerkvene ladje). V 13 cerkvah (poleg njima posvečenih) stojijo njuni kipi na glavnem oltarju. Če združimo upodobitve po cerkvah, dobimo naslednjo razporeditev: 24 jih je na glavnih oltarjih, 20 na levih stranskih, 27 na desnih stranskih, 2 na stropu, 2 na steni ladje oz. kapele, 2 na steni prezbiterija, po 1 na venčnem zidu, prižnici, pročelju, za tabernakljem, 9 je bander in 2 reliefa na zvonovih. Od 2977 katoliških cerkva v Sloveniji jih 2,4% ima upodobitev sv. Kozme in Damjana (192).

V seznam nismo uvrstili stranskega oltarja v cerkvi na Rožniku, kjer je nekdanja visela Metzingerjeva slika svetnikov (sedaj v frančiškanskem samostanu v Ljubljani). Oltar je še vedno posvečen sv. Kozmi in Damjanu, a na njem ni upodobitve svetnikov. Kljub temu, da oltar v cerkvi v Osilnici nosi sliko svetnikov, ga nismo upoštevali, saj gre za kopijo slike Jurija Šubica, ki je nekdanja visela tam, sedaj pa je v stalni zbirki v Narodni galeriji v Ljubljani. Sv. Damjanu je posvečen zvon brez podobe v podružnični cerkvi na Erzelju.

Zasledili smo tudi 15 upodobitev na 14 lokacijah, ki jih sedaj ni več oz. jih nismo uspeli najti (v zasebni lasti). Največ takšnih primerov je na Kočevskem v vaseh, kjer so nekdanje živeli kočevski Nemci. Po 2. svetovni vojni so več vasi in cerkva porušili. Na dveh lokacijah so upodobitve še prisotne. V primeru Ribnice ni več upodobitev v cerkvi, v župnišču pa so še. V Puštalu je oltarna slika zamenjana z novejšo.

Preglednica I: Upodobitve, ki jih ni več (na sliki 132 označene z rumeno).

zap. št.	KRAJ	STAVBA	UMETNINA	ZGODOVINA
1	Ihan	ž.c. sv. Jurija	kipa, glavni oltar	do leta 1909, nato zamenjali oltar, kipa dali Zavodu za spomeniško varstvo (7)
2	Inlauf (Kočevska Reka)	kapela sv. K. in D.		po 2. svetovni vojni zvonik uporabljali kot nadzorni stolp v delovnem taborišču, ob zaprtju cerkev porušili (193)
3	Ivančna Gorica	kamnito znamenje	slika na pločevini	leta 1583 postavljeno, ni več (10)
4	Ljubljana	lekarna Pri zlatem jelenu	oljna slika	te slike v Centralni lekarni ni (7)
5	Male Dole pri Temenici	kapelica, nato zasebno	kipa	sezidana leta 1885 v zahvalo za obvarovanje pred govejo kugo, ki je leto prej razsajala v okolici (10)
6	Onek (Kočevje)	kapela sv. K. in D.		zgrajena leta 1817, med 2. svetovno vojno pogorela, nato uporabljali za senik, po letu 1955 porušena (78)
7	Podljubelj	c. sv. Ane	kipa, oltar sv. Družine	cerkev zgrajena v začetku 16. stol. na mestu kapelica, ki so jo postavili stiški menihi; kipa do leta 1941(10, 194)
8	Puštal	p.c. sv. Križa na Hribcu	slika, desni stranski oltar	do leta 1979 bila tu slika Alojzija Goetzla iz leta 1861, sedaj slika Matije Bradaške iz leta 1903 (10)
9	Ribnica	ž.c. sv. Štefana	kipa, glavni oltar; slika	danes v cerkvi ni več njune upodobitve
10	Šentjurij - Podtabor	ž.c. sv. Jurija	kipa, oltar Srca Jezusovega	tega oltarja ni več (10)
11	Topli vrh (Črmošnjice)	c. sv. Petra in Pavla	oljna slika	uničeno skupaj s cerkvijo, ostal je le zvonik, ki so ga leta 2004 obnovili (78)
12	Trzič	zasebno	relief Križani med sv. K. in D.	ulit v livarni v Dvoru pri Žužemberku leta 1833 (7, 195)
13	Vrhnika	lekarna	lesena pozlačena kipa	po osnutku Mihe Maleša naredil rezbar in pozlatar Lojze Kozjek leta 1930 (1)
14	Zdihovo (Kočevje)	c. Žalostne Matere Božje	stranski oltar sv. K. in D.	leta 1702 zgrajeno cerkev so leta 1954 porušili, čeprav je vojno prestala nepoškodovana (79)

c. cerkev   K. in D. Kozme in Damjana   p. podružnična   ž. župnijska

Prvič smo dokumentirali 36 upodobitev na 29 lokacijah. V 10 primerih (7 lokacij) gre za že znane lokacije z že dokumentiranimi upodobitvami. To so cerkev na Koreni (dodatno relief na zvonu in bandera), na Krki (dodatno votivna podoba), na Dobravici (dodatno bandera), v Veliki Bukovici (dodatno bandera) in v Puštalu (dodatno slika na menzi in nova slika na oltarju) ter Narodna galerija v Ljubljani (dodatno oljna slika NGS1116 in 2 lesena kipa) in Narodni muzej Slovenije (dodatno slika z bandere). 26 upodobitev sv. Kozme in Damjana smo odkrili na 22 novih lokacijah.

Preglednica II: Nove upodobitve, z zvezdico (*) so označene nove lokacije.

zap. št.	KRAJ	STAVBA	MESTO	ŠT., TIP/UMETNIK	ČAS
1	Ajdovščina*	ž.c. sv. Janeza Krstnika	prezbiterij, na levi strani	oljna slika	19. stol.
2	Breg pri Litiji*	ž.c. sv. Katarine	levi str. oltar sv. Frančiška Ksaverija	kipa, les	
3	Brežice*	Posavski muzej Brežice	depo	2, oljna slika / Reinwaldt, kipa, les	1730, 1. polovica 18. stol.
4	Čemšenik*	ž.c. Marijinega vnebovzetja	levi str. oltar sv. Frančiška Ksaverija	kipa, les / Anton Schwarzel	2. polovica 18. stol.
5	Dobravica	p.c. sv. Gregorja		bandera	
6	Gorenje Jesenice*	p.c. sv. Kancijana	atika glavnega oltar	slika / Anton Postl ali Janez Povše	18. stol. ali 1839
7	Kočevje*	kapela sv. Frančiška Ksaverija	desni str. oltar sv. K. in D.	oljna slika / Josip Fayenz	konec 18. ali začetek 19. stol.
8	Koreno	p.c. sv. Mohorja in Fortunata		2, bandera, zvon	X, 2009
9	Kovor*	ž.c. sv. Janeza Krstnika	desni str. oltar sv. Antona Padovanskega	kipa, les	18. stol.?
10	Krka	ž.c. sv. K. in D.	za tabernakljem	votivna podoba	
11	Krka*	kapelica		kipa, les	1857
12	Ledinica pri Žireh*	p.c. sv. Križa	loki, desni str. oltar	kipa, les / Štefan Šubic	1864

zap. št.	KRAJ	STAVBA	MESTO	ŠT.,TIP/UMETNIK	ČAS
13	Ljubljana*	Galerija Ažbe		kipa, les	17. stol.
14	Ljubljana	Narodna galerija	stalna zbirka, depo 2×	3, oljna slika, 2× kip, les	okoli 1600, 18., 19. stol.
15	Ljubljana	Narodni muzej Slovenije	depo	banderna slika	19. stol.
16	Malovše*	p.c. sv. K. in D.	glavni oltar 2×, venčni zid	3, oljna slika / Anton Cebej, kipa, kamen, les	18. stol., sredina 18. stol., X
17	Mošnje*	ž.c. sv. Andreja	desni str. oltar sv. K. in D.	oljna slika	18. stol.
18	Olševke*	p.c. sv. Mihaela	desni str. oltar sv. Valentina	kipa, les / Janez Janežič	1864
19	Puštal	p.c. sv. Križa	desni str. oltar sv. K. in D.	slika	
20	Rašica*	p.c. sv. Križa	prezbiterij	kipa, les	
21	Smolnik*	p.c. sv. Marije	ukradena	0, oljna slika	1860
22	Snežnik*	znamenje		kipa	2002?
23	Spodnja Dobrava*	znamenje		slika / Marjan Burja	2011
24	Srednje Gameljne*	p.c. sv. Andreja	loki glavnega oltar	kipa, les / Štefan Šubic?	19. stol.?
25	Šmihel pri Novem mestu*	ž.c. sv. Mihaela	levi str. oltar Žalostne Matere božje	kipa, les	sredina 18. stol.
26	Tomažja vas*	p.c. sv. Štefana	glavni oltar	kipa, les / Anton Kušljan	1879
27	Velika Bukovica	p.c. sv. K. in D.		bandera	1871
28	Vinji vrh pri Semiču*	p.c. sv. Trojice	levi str. oltar Marije pomagaj	kipa, les	barok
29	Ždinja vas*	p.c. sv. Jakoba	desni str. oltar	2, kipa, les, bandera	2. polovica 17. stol., 1887

c. cerkev   K. in D. Kozme in Damjana   p. podružnična   str. stranski   ž. župnijska

Največ upodobitev na enem mestu je seveda v župniji Krka. Trikrat sta svetnika prikazana v sami cerkvi, 4. je še votivna podoba z zahvalo, enkrat v župnišču, v župniji pa sta še 2 kapelici (Krka, Velike Lese). Krška cerkev je bila nekdanj pomembno romarsko svetišče v katero so prihajali verniki z velikega dela Slovenije. V obdobju njenega razcveta v 18. stol. so ob vseh poteh proti vasi stale kapelice in znamenja, ki pa se, razen že omenjenih 2, niso ohranili do današnjih dni.

Najstarejše med vsemi najdenimi upodobitvami so srednjeveške freske v hrastoveljski cerkvi iz leta 1490. Sledi jim slika v stalni zbirki italijanskih slikarjev v Narodni galeriji, katere čas nastanka je ocenjen na okoli leta 1600. Tretji je zlat oltar s kipoma svetnikov v cerkvi v Podbrjah, ki je bil leta 1657 pozlačen. V drugo polovico 17. stol. datira še 9 upodobitev. K njihovem nastanku je gotovo pripomogla epidemija kuge, ki je v tem času pustošila po slovenskih krajih. Največ upodobitev je baročnih. Najmlajše upodobitve so slika na znamenju v Spodnji Dobravi (2011), relief na zvonu na Koreni (2009), kipca v znamenju pod Snežnikom (2002), bandera v Krašnji (1999) in kipa na Brinjevi gori (1989).

Pomembna pridobitev našega dokumentiranja so fotografije upodobitev svetnikov. Izjeme so cerkvica na Brinjevi gori (fotografija zunanosti in razglednica s kipoma), kipa v Narodnem muzeju (zaradi pomanjkanja podatkov ju niso uspeli najti), ter cerkev na Rakitni, kjer fotografiranje ni bilo dovoljeno. Nimamo tudi fotografij reliefov na zvonovih. Manjkajo še slike iz Brega pri Litiji. S pomočjo fotografij smo podrobneje opisali upodobitve in jih med seboj tudi primerjali. Med 121 upodobitvami je največ kipov, kar 60 parov in 2 po eden iz para. 4 pari so kamniti (Malovše, Mokronog, Kolovrat, Novo mesto – frančiškani), 1 par je betonski (Rova), ostali so leseni, od tega 1 par ni polihromiran (Brinjeva gora) in 3 pari so beli s pozlato (Ljubljana – frančiškani in uršulinke, Soteska). Pri upodobitvah velja, da je navadno svetnik na levi sv. Kozma, na desni sv. Damjan (na Vinjem vrhu je obratno). Na njima posvečenih glavnih oltarjih stojita kipa svetnikov sama le v Podbrjah. V drugih 6 primerih je med njima kip Marije (Koštabona) ali Kristusa (Krka, Dolž, Gorenje Gradišče pri Šentjerneju, Brinjeva gora) ali slika (Malovše). Posebno mesto imata svetnika v cerkvi v Bučki na Dolenjskem. Postavljena sta neposredno poleg zavetnika cerkve v oltarno nišo. Na drugih lokacijah sta kot stranska kipa. Na njima posvečenih stranskih oltarjih sta dvakrat sama (Osolnik, Zgornja Slivnica), enkrat s Kristusom (Utik). Na drugih stranskih oltarjih sta največkrat postavljena ob zavetnikih oltarja, včasih pa tudi v atiki (Olševek) ali na stranskih lokih (Ledinica).

Atributi, po katerih svetnika prepoznamo, so zelo različni. Navadno imajo kipi v rokah 1 ali 2 atributa. Večkrat je iz drže rok razvidno, da je svetnik nekdanj nekaj držal, a tega ni več. Nekaj je tudi kipov, ki imajo celo 4 attribute (Šmihel pri Novem mestu).

Palmova veja, ki jo svetnika pogosto držita, je znamenje njune mučeniške smrti in ne odraža njunega poklica. Najpogostejši značilni atribut zdravnikov dvojčkov je posoda valjaste oblike z različno oblikovanim pokrovom (raven, raven z ročajem, kupolast). Takšne posode imajo pogosto poševne signature, na nekaterih so tudi čitljivi napisi (Ljubljana – frančiškani, Velike Češnjice, Šenčur). Drugi pogost atribut je spatula. Pri nekaterih kipih jo nadomešča žlica. Skupaj z žlico držita svetnika v nekaj primerih tudi stekleničko (Kuzma, Novo mesto, Prevalje, Sv. Mohor, Šmartno, Šmihel) ali čašo (Osolnik, Prevalje). Kelihu podobne posode s pokrovom so tudi značilne za svetnika (Čemšenik, Srednja vas, Koreno, Dolž, kapelica na Krki). Pogosto držita svetnika odprto ali zaprto knjigo (Bučka). Več kipov ima v rokah list oz. recept (npr. Krka, Kropa, Vinji vrh). Nekaj kipov ima meč kot znamenje smrti z obglavljenjem (Komenda, Turje, Gorenje Gradišče, Kuzma). Atributi, ki se še pojavljajo v rokah sv. Kozme in Damjana so: škatlica (Soteska, Malovše, Komenda...), skledica (galerija Ažbe), pero (Dob, Kovor, Olševsek), posodica s prekati (Koštabona), pladenj (Krka), križ (Stavča vas), palica (Olševsek), torba (Šmartno), pušica za pasom (Koštabona).

Svetnika prepoznamo tudi po značilnih oblačilih z bližnjega vzhoda. Najpogosteje nosita dolgo tuniko in dolg plašč. Oblačila so večinoma enobarvna, nekatera z zlatim okrasjem, ali pozlačena. Lepa izjema so obnovljeni kipi v Velikih Češnjicah. Ob restavriranju so odkrili prvotno polihromacijo s črtastimi in cvetličnimi vzorci na oblačilih. V nekaterih primerih so oblačila skladna s slogom v času nastanka (npr. Soteska – klasicizem). Plašči so zelo različni: od preprostih, ki telo le ovijejo, do plašča z rokavi in krzneni obrobo. Različne so tudi dolžine oblačil: od kratke tunike kombinirane s hlačami (npr. Brunk) preko dolžine do kolen (npr. Kuzma, Malovše, Galerija Ažbe) do prevladujoče dolge obleke (npr. Ledinica, Olimje, Stopno). Svetnika imata pogosto različna pokrivala: turban (npr. Gomiljsko, Kovor, Šmihel), kefijo (Komenda), napihnjeno pokrivalo (Velike Češnjice, frančiškani in uršulinke v Ljubljani), štiriogelno pokrivalo (Šmartno)... Znotraj para se navadno oblačila svetnikov vsaj malo razlikujejo, npr. v polihromaciji (Koštabona,

Zgornja Slivnica), okrasju (Goriča vas), v nekaterih primerih pa so povsem različna (Šenčur).

Navadno sta svetnika prikazana kot dvojčka. Izjema sta kipa v Goriči vasi, kjer je svetnik na levi starejši in preprosteje oblečen. Na oltar sta kipa večkrat postavljena tako, da je en svetnik obrnjen navzgor proti Bogu, drugi proti vernikom (Kolovrat, Koreno, Mali Lipoglav) . To kaže na pot priprošnje od vernika preko svetnikov do Boga.

Avtorji kipov večinoma niso znani, nekaj je manj poznanih, nekaj pa je tudi uveljavljenih umetnikov: Janez Janežič, Peter Žiwovski, Štefan Šubic, Ferdinand Gallo, Avguštin Ferfilli, Josip Fayenz, Matej Facij, Urban Gabr, Valentin Vurnik, Anton Schwarzzel, Franc Anton Niernberger, Bartolomeus Plumberger, Anton Kušljan, Feliks Toman in Janko Dolenc.

Zanimivo je, da je do nedavnega neznan, a zelo kakovosten kipar Peter Žiwovski naredil kipa sv. Kozme in Damjana za dve cerkvi. Lesena kipa v Kropi in pri Sv. Mohorju se ujemata navkljub drugačnim oblačilom in atributom. Podobna sta tudi kipa v Velikih Češnjicah.

Velika podobnost je tudi med stranskima oltarjema sv. Valentina na Brunku s konca 17. stol. in v Turju s konca 18. stol. Kipi svetnikov se ujemajo in tudi arhitektura oltarnega nastavka je podobna. Razlikujeta se v okrasju in podobi v atiki.

Kakovost kipov je zelo različna. Nekaj je preprostejših del (Gorenje Gradišče pri Šentjerneju, Olševek, Galerija Ažbe). Nekaj del je kakovostnih (Kropa, Komenda, Krka...).

Poleg kipov je med 121 upodobitvami 38 slik, večinoma olje na platnu, še 9 slik je na banderah, 3 freske (Hrastovlje, Olimje), 1 upodobitev v *sgraffito* tehniki (Kuzma), 1 barvno stekleno okno (vitraj) s skico in načrtom za njegovo izdelavo, 2 reliefa na zvonovih, 4 bakrorezi za izdelavo podobic in pripadajoče podobice ter še 1 podobica. Seveda je podobic veliko več ohranjenih, a se razlikujejo le v detajlih, ne pa v sami upodobitvi svetnikov, zato jih v seznam nismo zajeli. Poleg Semeniške knjižnice hrani podobice tudi stiški Muzej krščanstva na Slovenskem.

Večina slik je na sv. Kozmi in Damjanu posvečenih stranskih oltarjih (5 na levi in 6 na desni strani). V Puštalu sta na enem oltarju celo 2 sliki. Njuna upodobitev je na 4 glavnih

oltarjih (Krka, Malovše, Velika Bukovica), od tega sta enkrat upodobljena v atiki (Gorenje Jesenice). Na Krki in v Koštaboni sta sliki na stropu cerkvene ladje.

Med atributi je pri slikah posebnost šopek zdravilnih rastlin. V nekaterih primerih jih lahko prepoznamo (Borovnica, Drožanje, Knežja vas, Podkum). Naslikane rastline so prava kamilica, šmarnica, rdeči naprstec in svilničasti svišč. Več je primerov, ko rastlin v šopku ne moremo prepoznati (Gorenje Jesenice, Narodni muzej Slovenije, Nadškofijski arhiv v Ljubljani, cerkev sv. Florjana v Ljubljani, Šmaver, Ribnica). Več je čitljivih napisov na signaturah na posodah za zdravila kot pri kipih (Borovnica, Brežice, Kuzma, Ljubljana – frančiškanska cerkev): »Digestivum«, »Cinereum«, »Terra sigillata«, »Bulus Armenus«, »Medikamen«. Zanimiva je tudi Merkurjeva palica (Borovnica), saj je neustrezen atribut.

Slikarji, ki so upodobili sv. Kozmo in Damjana, so: Jurij Šubic, Valentin Metzinger, Matej Langus, Matija Bradaška, Anton Postl, Jakob Raspet, Miroslav Tomc, Marjan Burja, Anton Lerchinger, Anton Cebej, Franc Anton Nierenberger, Fortunat Bergant, Lojze Perko, Giovanni Moro, Ferdinand Stainer, Mihael Kavka, Josip Fayenz, Pavel Künl, Matej Trpin, Janez Borovski, Janez Mihael Reinwaldt.

Ena izmed najboljših upodobitev svetnikov je delo Valentina Metzingerja iz leta 1746, ki je v frančiškanskem samostanu v Ljubljani. Več slikarjev je kasneje bolj ali manj uspešno kopiralo ta motiv. Slike so v Šmarju - Sapu, na Robu, v Puštalu, tudi slika iz Mošenj gre k tej skupini. Slike se med seboj razlikujejo v kakovosti in podrobnostih (npr. starost bolnika, manjše/večje število oseb, izraznost obraza...). Sam Metzinger je ustvaril tri povsem različne upodobitve sv. Kozme in Damjana: poleg slike v samostanu še sliko v kapeli v Podkumu in sliko pri Sv. Roku nad Sevnico (Drožanje). Izpričani deli Antona Postla z Jelševca in Narodnega muzeja Slovenije sta si podobni. Njegova je tudi slika v Šmavru, morda pa tudi v Gorenjih Jesenicah in Ribnici. V njegovem času (2. polovica 18. stol.) je tudi pri drugih avtorjih pogosta kombinacija rdeče in modre barve pri oblačilih svetnikov (Ribnica, Krašnja, Gorenje Jesenice, Nadškofijski arhiv, Šmaver, morda tudi Kuzma). Umetnik, ki so ga radi kopirali je tudi Jurij Šubic. Njegovo delo krasi Narodno galerijo, kopije pa so na stropu krške cerkve (slikar Moro je nekoliko dopolnil zgodbo), na Pecarjevem znamenju pri Spodnji Dobravi (slikar Burja) in na prvotnem mestu slike v osilniški cerkvi.

Upodobitve svetnikov navadno sledijo legendam o njihovem življenju. Največkrat sta tako sv. Kozma in Damjan predstavljena pri zdravljenju oziroma s farmacevtskimi in zdravniškimi pripomočki. Njuna oblačila so navadno bogata. Na slikah to lahko vidimo s primerjavo z oblačili drugih upodobljenih oseb. Pri kipih vidimo krznene obrobe in drugo okrasje. Takšna oblačila kažejo na njuno bogato poreklo in na predstavo umetnikov o zdravnikih in farmacevtskih v nekem obdobju. Njuno mučenje je upodobljeno le v dveh primerih: na menzi desnega stranskega oltarja v Puštalu in na stropu cerkve v Koštaboni. Z nobeno znano legendo ni povezana slika iz Narodne galerije, kjer sta predstavljena kot mladeniča pri študiju. Zanimivo je tudi to, da na nobeni, do sedaj najdeni upodobitvi na Slovenskem, nista svetnika prikaza pri operaciji, ko naj bi belcu amputirala poškodovano nogo in jo nadomestila z nogo pravkar umrlega črnca. Nekatere značilnosti pa so prisotne pogosto: pogled enega svetnika usmerjen navzgor – k Bogu, drugega navzdol – k verniku oziroma prosečemu (Kolovrat, Koreno, Mali Lipoglav, Drožanje...), Kristus ali angeli ali svetloba na vrhu slike – Bog bdi nad delom svetnikov (slike na Dolžu, Krki, v Dravljah...). Upodobitve predstavljajo, kako gre priprošnja od vernika preko svetnikov do Boga. Ob enem kažejo tudi, da sta se sv. Kozma in Damjan pri zdravljenju zanašala na božjo milost in pomoč, hkrati pa izkoristila svoje znanje pri zdravljenju bolnikov, saj držita ali imata ob sebi farmacevtske in medicinske pripomočke.

5 SKLEP

Rezultati našega dokumentiranja upodobitev sv. Kozme in Damjana na Slovenskem so:

- fotografije skoraj vseh upodobitev,
- opisi vseh upodobitev,
- najdenih 26 novih upodobitev na 22 novih lokacijah,
- najdenih 10 dodatnih upodobitev na 7 že dokumentiranih lokacijah,
- preverjeni podatki o že opisanih upodobitvah,
- seznam 15 upodobitev, ki jih sedaj ni več, na 14 lokacijah,
- popis atributov in oblačil po katerih prepoznamo svetnika,
- primerjava upodobitev.

6 LITERATURA

1. Franc Minařik, Štefan Predin: Minařikova zbrana dela I, Mariborske lekarne, Maribor, 2000: 593-640
2. Zgodovina farmacije: http://www.ffa.uni-lj.si/fileadmin/homedirs/12/em%C5%A1f-Uvod_v_farmacijo/UF-3_Zgodovina_farmacije_za_%C5%A1tudente.pdf
20.11.2014
3. Maks Miklavčič, Jože Dolenc: Leto svetnikov, Del 3: Julij – september, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana, 1972: 731-733
4. Niko Kuret: Praznično leto Slovence: starosvetne šege in navade od pomladi do zime, 2. zvezek, ponatis, Družina, Ljubljana, 2005: 11-12
5. Zvonka Zupanič Slavec: Svetniki v Medicini, ISIS, leto 22, št. 2, 2013: 27-33
6. Roman Rus: Vodnik po Rimu, 3. izdaja, Družina, Ljubljana, 1999: 103
7. Jože Gregorič: Sveta zdravnika Kozma in Damjan na Slovenskem. Traditiones. Zbornik inštituta za slovensko narodopisje, 4, 1977: 259-278
8. Jože Gregorič: Sveti Kozma in Damjan, Krka na Dolenjskem, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana, 1977
9. Ana Lavrič: Svetniški zavetniki ljubljanskih baročnih akademij in društev. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 57, izredna št., 2009: 301-316
10. Jože Gregorič: Sveta zdravnika Kozma in Damjan na Slovenskem. Traditiones. Zbornik inštituta za slovensko narodopisje, 10-12, 1984: 245-262
11. Unesco: <http://whc.unesco.org/en/list/491> 26.11.2014
12. Robert Leslie Pollington Milburn: Early christian art and architecture, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1988, 158-159: http://books.google.si/books?id=qIDho9jinAwC&pg=PA158&lpg=PA158&dq=epidaurus+christian&source=bl&ots=ilc_0S6ZjF&sig=bONDSyJYs4lRgm7dsvJB73bHaYw&hl=sl&sa=X&ei=pWrjU5unOuit0QX_joH4Cw&ved=0CCwQ6AEwAg#v=onepage&q=epidaurus%20christian&f=false 20.11.2014

13. Turismo Roma: <http://www.turismoroma.it/cosa-fare/isola-tiberina> 20.11.2014
14. Adalbert Rebić, Drago Bajt, Marta Kocjan-Barle: Splošni religijski leksikon: A-Ž, 1. izdaja, Modrijan, Ljubljana, 2007
15. Maks Miklavčič, Jože Dolenc: Leto svetnikov, Del 1: Januar – marec, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana, 1968: 43-59
16. Silvester čuk: Štirinajst pomočnikov v sili. Ognjišče, leto L, št. 579, 2014: 58-65
17. Družina: <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/23CA2955903E15B4C1257035002F64F0> 20.11.2014
18. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 2. zvezek Erberg – Hinterlechner, Zadruga gospodarska banka, Ljubljana, 1926 (Marko Grbec)
19. SIRAnet: <http://www.siranet.si/deskriptordetail.aspx?ID=962325> 20.11.2014
20. Internetni Dolenjski biografski leksikon: <http://bio.nm.sik.si/BioLeks.aspx> 20.11.2014
21. RNKD ev. št. 3549
22. Blaž Resman, Helena Seražin in drugi: Umetnostna topografija Slovenije, Upravna enota Ajdovščina, 1. knjiga, Založba ZRC, Ljubljana, 2012: 33
23. Župnija Ajdovščina: <http://zupnija-ajdovscina.rkc.si/index.php/content/display/90/20/20> 26.11.2014
24. RNKD ev. št. 2833
25. Franc Ksaver Lukman et alin drugi.: Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen – Lužar, Zadruga gospodarska banka, Ljubljana, 1932 (Pavel Künl)
26. Borovnica: <http://www.borovnica.eu/2014/kb.php?a=4> 26.11.2014
27. Alfonz Gspan, Fran Petre in drugi: Slovenski biografski leksikon: 12. zvezek Taborska – Trtnik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1980 (Matej Trpin)
28. ISIS: <http://ibmi3.mf.uni-lj.si/isis/isis99-05/html/prijatelj107.html> 20.11.2014

29. Župnija Litija: <http://zupnija-litija.rkc.si/index.php/content/display/32/20/20>
20.11.2014
30. RNKD ev. št. 1971
31. Zadnikarjevi zapiski: http://giskd2s.situla.org/MK_Zapiski/z002-0058.pdf
20.11.2014
32. Posavski muzej Brežice
33. Alfonz Gspan in drugi: Slovenski biografski leksikon: 9. zvezek Raab – Schmid, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1960 (Janez Mihael Reinwaldt)
34. Štefan Predin: Minařikova zbrana dela II, Mariborske lekarne, Maribor, 2001: 158
35. Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Terra_sigillata 26.11.2014
36. Pharmacopoeia augustana: <http://books.google.si/books?id=I15u3Nzkpi8C&hl=sl&pg=PA297#v=onepage&q&f=false> 26.11.2014
37. Stanko Lodrant: Nova cerkev na Brinjevi gori – znanilka novih časov. Bodi pozdravljena Devica Marija..., Župnijski urad Device Marije na Jezeru, Prevalje, 1990: 113-116
38. Biseri naše kulturne krajine: http://www.kleindenkmaeler.at/detajl/kirche_des_heiligen_cosmas_und_damian, 26.11.2014
39. Koroški biografski leksikon: http://www.rav.sik.si/e_knjiznica/biografki_leksikon/seznam/d/dolenc_janko/ 26.11.2014
40. RNKD ev. št. 2195
41. Franci Petrič: Slovenske božje poti, Družina, Ljubljana, 2008: 120-121
42. RNKD ev. št. 1681

43. C. France Kidrič in drugi: Slovenski biografski leksikon: 7. zvezek Peterlin - Pregelj, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1949 (Jernej Plumberger)
44. RNKD ev. št. 2365
45. Franc Ksaver Lukman: Slovenski biografski leksikon: 6. zvezek Mrkun - Peterlin, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1935 (Franc Anton Niernberger)
46. RNKD ev. št. 1720
47. Občina Zagorje ob Savi: <http://sraka.uni-mb.si/zagorje/dokument.aspx?id=164>
26.11.2014
48. Blaž Resman: Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem, Založba ZRC, Ljubljana, 2006
49. Župnija Dob: <http://www.zupnijadob.org/domov/zgodovina-zupnije/cerkev-sv-martina> 26.11.2013
50. RNKD ev. št. 1747
51. Župnija Ig: <http://www.salve.si/ig/dobravnica.htm> 2.11.2014
52. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 2. zvezek Erberg - Hinterlechner. Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1926 (Anton Mihael Fayenz)
53. RNKD ev. št. 2348
54. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 1. zvezek Abraham - Erberg, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1925 (Janez Borovski)
55. RNKD ev. št. 1984
56. Župnija Dravlje: <http://www.zupnija-dravlje.si/o-zupniji/stara-cerkev> 26.11.2014
57. Alfonz Gspan, Fran Petre in drugi: Slovenski biografski leksikon: 12. zvezek Táborská - Trtnik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1980 (Miroslav Tomec)
58. Franc Ksaver Lukman in drugi: Slovenski biografski leksikon: 5. zvezek Maas – Mrkun, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1933 (Janez Valentin Metzinger)

59. Župnija Dobrova: <http://zupnija-dobrova.rkc.si/> 26.11.2014
60. C. France Kidrič in drugi: Slovenski biografski leksikon: 7. zvezek Peterlin - Pregelj, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1949 (Lovrenc Prager)
61. RNKD ev. št. 1773
62. Župnija Gomiljsko: http://zupnija-gomilsko.rkc.si/?page_id=36 26.11.2014
63. RNKD ev. št. 2982
64. Spletna enciklopedija naravne in kulturne dediščine: <http://www.burger.si/MuzejiInGalerije/PokrajinskiMuzejCelje/UmetnostnOzgodovinskeZbirke/360Barok.html> 26.11.2014
65. Marinka Dražumerič, Stane Granda: Zbornik župnije Šentjernej, izdala župnija Šentjernej, Družina, Ljubljana, 1999: 317-322
66. RNKD ev. št. 2436
67. RNKD ev. št. 2485
68. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 1. zvezek Abraham - Erberg, Zadržna gospodarska banka, Ljubljana, 1925 (Matija Bradaška)
69. RNKD ev. št. 2221
70. Hrvatski biografski leksikon: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6725> 26.11.2014
71. Marijan Zadnikar: Hrastovlje: romanska arhitektura in gotske freske, 2. dopolnjena izdaja, Družina, Ljubljana, 2002
72. RNKD ev. št. 2586
73. Občina Mokronog - Trebelno: <http://www.mokronog-trebelno.si/kultura/kulturna-dediscina/sakralni-objekti/cerkev-sv-antona-padovanskega-na-blecjem-vrhu-pri/dela> 26.11.2014
74. Marko Lesar: Miha Maleš: sakralna dela, Medobčinski muzej, Galerija Miha Maleš, Kamnik, 2005: 23, 31

75. Franc Ksaver Lukman in drugi: Slovenski biografski leksikon: 5. zvezek Maas – Mrkun, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1933 (Miha Maleš)
76. RNKD ev. št. 1764
77. Občina Trebnje: http://www.trebnje.si/sl/core_web/ks-knezja-vas 2.11.2014
78. Franc M. Dolinar in drugi: Sakralna dediščina na Kočevskem: razstavní katalog, Pokrajinski muzej, Kočevje, 2006: 43, 156, 194, 252
79. Blaž Resman, Helena Seražin: Umetnostna topografija Slovenije, Upravna enota Kočevje, Založba ZRC, Ljubljana, 2010: 23, 137, 138, 405
80. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 2. zvezek Erberg – Hinterlechner, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1926 (Josip Fayenz)
81. RNKD ev. št. 1897
82. Źupnija Kolovrat: <http://zupnije2.rkc.si/index.php/content/display/1378> 26.11.2014
83. Slo-link: http://www.slo-link.si/kulturne-znamenitosti_zasavska.html 26.11.2014
84. Źupnija Komenda: <http://zupnija-komenda.rkc.si/index.php/content/display/87/> 26.11.2014
85. Uradni slovenski turistični informacijski portal: <http://www.slovenia.info/si/Cerkve/Komenda,-Cerkev-Sv-Petra.htm?cerkev=749&lng=1> 2.11.2014
86. Źupnija Horjul: <http://zupnija-horjul.rkc.si/podruznice.html> 26.10.2014
87. RNKD ev. št. 2129
88. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 2. zvezek Erberg - Hinterlechner, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1926 (Matej Fazia)
89. Družina: <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/58-29-CerkevDoma-6> 26.11.2014
90. Ivana Milka Pucer: Koštabona in Puče, samozaložba, 2005

91. RNKD ev. št. 1452
92. Župnija Kovor: www.zupnija-kovor.rkc.si 26.11.2014
93. RNKD ev. št. 1918
94. Vera Beguš: 650 let župnije Krašnja, KUD Fran Maselj Podlimbarski, Krašnja, 2014
95. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 3. zvezek Hintner – Kocen, Zadržna gospodarska banka, Ljubljana, 1928 (Mihael Kavka)
96. RNKD ev. št. 1943
97. Narodna galerija: <http://www.ng-slo.si/si/zbirke-in-register/umetnost-na-slovenskem/bidermajer-in-romantika/matevz-langus?tab=collections&authorId=505> 26.11.2014
98. p. David OFM: Cvetje s Kostanjevice, Brat Frančišek, Ljubljana, 2010: 35
99. Alfonz Gspan in drugi: Slovenski biografski leksikon: 10. zvezek Schmidl – Steklasa, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1967 (Ferdinand Steiner)
100. RNKD ev. št. 18135
101. RNKD ev. št. 1948
102. Anton Vidmar: Župnijska cerkev sv. Lenarta v Kropi: ob 540. obletnici cerkve, Župnija Kropa, Kropa, 2008
103. Župnija Kuzma: http://kuzma.zupnija.info/?id_strani=733 26.11.2014
104. Župnija sv. Kozma in Damjana Kuzma, izdala župnija sv. Kozma in Damjana v Kuzmi, Kuzma, 2009
105. Marta Kocjan - Barle, Drago Bajt in drugi: Slovenski veliki leksikon: 8. zvezek NE – PI, Ljubljana, Mladinska knjiga Založba, 2007
106. Metoda Kemprle: Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z okolico, Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2011

107. RNKD ev. št. 2722
108. Alfonz Gspan in drugi: Slovenski biografski leksikon: 11. zvezek Stelè – Švikaršič, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1971 (Štefan Šubic)
109. RNKD ev. št. 1978
110. Frančiškani: http://www.franciskani.si/?page_id=162 26.11.2014
111. Vidrih, R. 2010: Frančiškanska cerkev. DEDI - digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem, <http://www.dedi.si/dediscina/79-franciskanska-cerkev> 26.11.2014
112. Blaž Resman, "Frančiškanska (prvotno avguštinska) cerkev Marijinega oznanjenja", Pot po baročni Ljubljani, virtualna razstava sakralnih spomenikov, april 2012, URN: <http://barok.zrc-sazu.si/spomeniki/franciskani> 26.11.2014
113. Galerija Ažbe: <http://www.sloantika.si/p-702-sveti-kozma-in-damijan.aspx> 26.11.2014
114. Jože Munda in drugi: Slovenski biografski leksikon: 14. zvezek Vode – Zdešar, Slovenska akademija znanosti in umetnosti - ZRC SAZU, Ljubljana, 1986 (Fortunat Wergant)
115. Alfonz Gspan in drugi: Slovenski biografski leksikon: 11. zvezek Stelè – Švikaršič, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1971 (Jurij Šubic)
116. Občina Osilnica: <http://www.osilnica.si/dezela-petra-klepca/zanimivosti-in-znamenitosti/> 26.11.2014
117. Narodna galerija: <http://www.ng-slo.si/si/zbirke-in-register/umetnost-na-slovenskem/realizem/sv-kozma-in-damijan-jurij-subic?workId=1739> 26.11.2014
118. Narodna galerija
119. Narodni muzej Slovenije <http://www.nms.si/>
120. C. France Kidrič in drugi: Slovenski biografski leksikon: 7. zvezek Peterlin - Pregelj, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1949 (Anton Postl)

121. Semeniška knjižnica, Ljubljana, Gaber – Veidrova zbirka, 4 bakrorezi sv. Kozma in Damjana
122. Ana Lavrič, "Podružnična cerkev sv. Florijana", Pot po baročni Ljubljani, virtualna razstava sakralnih spomenikov, april 2012, URN: <http://barok.zrc-sazu.si/spomeniki/florijan> 21.9.2014
123. Baročno slikarstvo na Goriškem: http://www.triada.si/ng/inf_exe/w.exe?AKCIJA=AVTORJI&P3=0751404& 21.9.2014
124. Blaž Resman, "Uršulinska cerkev sv. Trojice", Pot po baročni Ljubljani, virtualna razstava sakralnih spomenikov, april 2012, URN: <http://barok.zrc-sazu.si/spomeniki/ursulinke> 26.11.2014
125. Blaž Resman: Uršulinke v Ljubljani. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: zbirka vodnikov; 213, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana, 2011: 65
126. RNKD ev. št. 1968
127. Zadnikarjevi zapiski: http://giskd2s.situla.org/MK_Zapiski/z006-0012.pdf 26.11.2014
128. RNKD ev. št. 4955
129. Aleksander Lestan: Župnija in dekanija sv. Vida v Črničah na Vipavskem, Župnijski urad, Črniče, 2009: 86-93
130. Jože Munda in drugi: Slovenski biografski leksikon: 15. zvezek Zdolšek – Žvanut, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU, Ljubljana, 1991 (Anton Cebej)
131. RNKD ev. št. 2051
132. RNKD ev. št. 473
133. Darko Žnidaršič in drugi: Fara Mošnje skozi 850 let, KS Mošnje in župnija Mošnje, Mošnje, 2004
134. RNKD ev. št. 2080

135. Frančiškanski samostan Novo mesto: http://www.nm-kloster.si/?page_id=16
26.11.2014
136. Alfonz Gspan, Fran Petrè in drugi: Slovenski biografski leksikon: 12. zvezek
Táborská – Trtnik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1980
(Toman)
137. Minoritski samostan Olimje: <http://www.olimje.net/index.php/sl/samostan>
26.11.2014
138. Štefan Predin: Olimska lekarna – biser Slovenije, Mariborske lekarne, Maribor, 2001
139. Župnija Šenčur: <http://www.sencur.net/nasa-fara/sencur/zu-olsevek> 26.11.14
140. RNKD ev. št. 2418
141. RNKD ev. št. 2284
142. Helena Seražin: Umetnostna topografija Slovenije, Upravna enota Ajdovščina,
Druga knjiga, Založba ZRC, Ljubljana, 2012: 397-399
143. Marta Kocjan – Barle, Drago Bajt in drugi: Slovenski veliki leksikon:3. zvezek DE-
DG, 1. izdaja, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2007: 538
144. Jurij Rosa: Umetnostna dediščina kraja in okolice. Št. Vid – Podnanos. Zbornik
prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova
Gorica, 1996: 207-214
145. Marijan Zadnikar: Cerkevna umetnost v prevaljski fari. Bodi pozdravljena Devica
Marija..., Župnijski urad Device Marije na Jezeru Prevalje, Prevalje, 1990: 61-68
146. Župnija Škofja Loka: [http://zupnija-skofja-loka.rkc.si/cmsms/index.php?page=sv-
kriz](http://zupnija-skofja-loka.rkc.si/cmsms/index.php?page=sv-kriz) 26.11.2014
147. Marija Demšar, Marko Pleško: Pot v Puštal, Razvojna agencija Sora, PE Turizem
Škofja Loka (zloženka)
148. RNKD ev. št. 2522
149. Jurij Šilc: Sv. Križ, Rašica, Župnijski urad, Šmartno pod Šmarno goro, 2002

150. RNKD ev. št. 2230
151. RNKD ev. št. 2026
152. Naravna in kulturna dediščina: <http://www.slovenia-heritage.net/rosalnice/>
26.11.2014
153. Slovenska
policija: <http://www.policija.si/index.php/component/umetnine/?view=detail&id=195> 26.11.2014
154. RNKD ev. št. 3335
155. RNKD ev. št. 19243
156. RNKD ev. št. 2293
157. Krajevna skupnost Srednja
Dobrava: <http://www.dobrava.si/turizem/znamenjeinklopicanaspdobravi> 26.11.2014
158. RNKD ev. št. 1727
159. Jurij Šilc: Sv. Andrej, Srednje Gameljne, Župnijski urad, Šmartno pod Šmarno goro,
2002
160. RNKD ev. št. 2545
161. RNKD ev. št. 2732
162. Robert Peska: Marijina cerkev na Stopnem, projekt Po poteh dediščine Dolenjske in
Bele krajine, Škocjan, 2001 (zloženska)
163. RNKD ev. št. 2065
164. RNKD ev. št. 2414
165. RNKD ev. št. 749
166. Župnija Šmartno pod Šmarno goro: <http://zupnija-smartno.rkc.si/zupnija> 26.11.2014
167. RNKD ev. št. 2543

168. RNKD ev. št. 1769
169. Župnija Šmihel pri Novem mestu: <http://www.zupnija-nm-smihel.si/index.php?nid=24> 26.11.2014
170. RNKD ev. št. 2085
171. Odlok o razglasitvi nepremičnih kulturnih spomenikov v občini Novo mesto: http://www.novomesto.si/media/objave/priponke/2014/5/predlog_odloka_allk_d.pdf (št. 113) 26.11.2014
172. Franc Cvelbar, Stane Granda: Šmarjeta in Bela cerkev skozi stoletja, Domoznansko društvo, Šmarjeta pri Novem mestu, 2007: 255-257
173. RNKD ev. št. 1623
174. Blaž Resman, Helena Seražin: Umetnostna topografija Slovenije, Upravna enota Hrastnik, Založba ZRC, Ljubljana, 2013: 179-185
175. RNKD ev. št. 2946
176. Župnija Vodice: <http://zupnija-vodice.rkc.si/index.php/content/display/665/utik/20> 26.11.2014
177. RNKD ev. št. 3704
178. Martin Jevnikar: Primorski slovenski biografski leksikon, 12. snopič, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1986
179. RNKD ev. št. 2500
180. RNKD ev. št. 816
181. Izidor Cankar in drugi: Slovenski biografski leksikon: 3. zvezek Hintner – Kocen, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1928 (Jernej Jereb)
182. Občina Vrhnika: <http://www.vrhnika.si/?m=pages&id=14> 26.11.2014
183. RNKD ev. št. 2689
184. Občina Grosuplje: <http://www.grosuplje.si/ne-spreglej.html> 26.11.2014

185. RNKD ev. št. 2530
186. Otočec: http://www.otocec.si/turizem/znamenitosti/cerkev_zdinjivas.php 15.11.2014
187. RNKD ev. št. 2478
188. Informativni portal
lokalno.si: http://www.lokalno.si/2012/04/18/77947/zgodba/Blagoslov_prenovljeneg_a_cerkvenega_bandera_v_Zdinji_vasi/ 15.11.2014
189. Blaž Komac, Matija Zorn: Pobočni procesi in človek. Geografija Slovenije, 15, Založba ZRC, Ljubljana, 2007: 73
190. RNKD ev. št. 11046
191. RNKD ev. št. 2609
192. Dnevnik: <http://www.dnevnik.si/objektiv/lestvica/1042465370> 15.12.2014
193. Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Inlauf> 20.11.2014
194. Viktor Kragl: Zgodovinski drobci župnije Tržič, Ponatis, Zavod za kulturo in izobraževanje, Tržič, 1994: 160-162
195. Matija Žargi: Izdelki livarne Dvor pri Žužemberku. Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta, letnik 14/15, 1978/1979: 275-278